

Kopácsi Sándor

A 476-048-as számú elítélt

BÖRTÖNTÖRTÉNETEK

Kopácsi Sándor

A 476-048-as számú elítélt

BÖRTÖNTÖRTÉNETEK

Sajtó alá rendezte: © Gelbergerné Kopácsi Judith

A kiadvány megjelenését a Nagy Imre Alapítvány támogatta.

Az ítélet után

Hat héttel az ítélet és bajtársaim kivégzése után, 1958 augusztusában engedélyezték az első beszélőt a feleségemmel. Metelka, a kihallgató tiszt, megkönnyebbülten vette tudomásul, hogy optimistán fogtuk fel mindketten az ítéletet. Nem világosítottuk fel, hogy tudtunkkal politikai perben Magyarországon még eddig senki sem ülte végig életfogytiglani ítéletét.

Néhány nappal később lekísérnek a börtönudvarra, és lebilincselve beszállítanak egy „meseautóba”, azaz a rabomobilba, amelynek közepén egy szűk folyosó és jobbra, balra három-három parányi fülke van, amelyben összekuporodva elfér egy-egy rab. Bár hallom, amint a kocsi megtelik, nem tudom kik a társaim. Ez is valami szocialista éberség szülte találmány, hogy ne tudjuk, ki a szomszédunk. Mint utólag kiderül, a Nagy Imre-per vádlottjait szállították velem együtt a Gyűjtő fogházba. A tárgyaláson láthattuk egymást, útközben a Gyűjtő felé, valamilyen okból viszont nem. Augusztusi kánikula van, de a kinti hőmérséklet a szűk szardíniás dobozhoz képest még hűsnek is mondható. Az autó elindul, és én levegő után kapkodok. A válaszfal mögül szaggatott hörgést hallok. Megérkezésünk után izgatott suttogás, majd hordágyat hoznak. Az eszméletlen, idős, beteg Tildy Zoltánt viszik egyenesen a rabkórházba.

Adatfelvétel az irodán, majd a raktárba kísérnek, ahol a civil ruhát levetve megkapom a csíkos rabruhát. A nadrág szára egy kicsit rövid, viszont a bakancs legalább négy számmal nagyobb. Aztán közlik velem, hogy ettől a naptól kezdve nevem helyett a 476-048-as számon kell, hogy jelentkezsem.

– Megértette?

– Igen. 476-048-as, tisztelettel jelentem, igen!

– Ismételje!

Ismételtem. Ezek után az első emelet egyik zárkájába kísérték. Két fapriccs szalmazsákkal, két ülőke, és a WC a zárka berendezése. Mire szemügyre veszem, nyílik az ajtó, és Vásárhelyi Miklós lép be. Viharosan összeölelkezünk. Közel huszonegy hónapos magánzárka után végre egy emberi lény, egy társ, akivel beszélni lehet. Vannak még boldog napok az ember életében. Ez a nap is az volt. Vásárhelyi Miklóst hírből és látásból ismertem. Bár polgári jogainktól megfosztottak, számot viselő rabok vagyunk, ha már összeesküvésért egy perben ítélték minket el, mégis jó, ha formálisan is bemutatkozunk egymásnak. A kézfogásos bemutatkozás után már kezdődhet a beszélgetés, időnk is van rá bőven. A szóéhséget csak az ismeri igazán, aki el volt zárva hosszú ideig emberi lényektől. Napokig be nem áll a szánk, de még hetek múlva is meg-megakadtam beszéd közben. Hétköznapi, egyszerű nevek, kifejezések csúsztak a tudat mélyére.

Az első ételosztásnál felakad a szemünk. A tárgyalás alatt már szinte megszoktuk a jó minőségű luxus kosztot, amit a Gundelből szállítottak nekünk, itt azonban a leves íze a rohadt káposzta és fáradt olaj keverékére emlékeztet.

– Milyennek találod? – kérdezte Miki.

– Kissé szokatlan. – válaszoltam fintorogva.

– Erre az ehetetlen moslékra mondod, hogy kissé szokatlan?

– Igen, mivel á la carte nincs, azt hiszem, ezt kell megszokni. Mindenesetre forradalmi romantika kell hozzá.

Visszamenőleg megkaptuk a börtön újságot is, ami hetenként, a híreknek szublimált, tendenciózus hányadát közölve Híradó néven jelent meg. Itt olvastuk a Nagy Imre-perről szóló rövid kommunikét, és egy pár sort a per nemzetközi visszhangjáról is.

Néhány napon belül megállapítottuk, hogy a Kisfogházban vagyunk, a halálra ítélték között. Nap mint nap hallottuk a kivégzésre hurcoltak búcsúkiáltásait. Ki a forradalmat éltette, volt, aki a Himnusz énekelt, volt, aki az Internacionálét. Sokféle borzalmat meg lehet szokni, ezt nem. Több évtized távlatából is visszatérnek ezek a kisfogházbeli reggelek. Akkor aludni, ma felébredni jó ezekből az álmokból.

Mecséri ezredest és katonáit, akik a siralomházban várnak kivégzésükre, az egész fogház név szerint ismeri. Egész nap dübörög a falon a morze híradás, az örök tehetetlenek, a rabok rájuk sem hederítenek. Ugyan miféle fegyelmi eszköz félemlítheti meg őket ezek után? Ami számunkra is döbbenetes, hogy a genfi egyezmény, a nemzetközi jog tiltja a sorkatonák harci cselekményért való felelősségre vonását. A lelke mélyén a kiskatona nem is tudja elhinni, hogy ez igaz lehet. Rossz álom az

egész. Aztán egy reggelen kivezetik valamennyit a bitófa alá, és elhalnak a búcsúkiáltások. Még a sok halált megért marcona örök is szótlanok, csak a folyosóról halljuk amint az egyik csöndesen meséli egy társának: – Az a kis tizedes roppant össze egyedül. Folyton azt kiáltotta „Huszzonegy éves vagyok, ne öljétek meg!” – Végül hordágyon, eszméletlenül vitték a bitó alá.

A Nagy Imre-pert több hozzákapcsolt per követi. Szinte valamennyi ügynek a bírója Dr. Vida Ferenc. Haraszi Sándor, Fazekas György, Bibó István, Kardos László, Lócsei Pál, Mérey Ferenc, írók, újságírók. Ádám György, aki a Rajk-ügyben életfogytiglant kapott, most is ugyanazt az ítéletet kapja. A helyetteseimnek is megrendezik a pert, és tanúként levisznek a Fő utcába. Kis István rendőr alezredes, Deszpot László rendőr őrnagy, Székely rendőr őrnagy és Lantos honvéd őrnagy összekötő tiszttá vádoltak. Ezt az ügyet a hadbíróóság tárgyalta le a Fő utcában. A vád itt is a népi demokratikus rendelleni szervezkedés.

ELNÖK: – Milyen tevékenységet fejtettek ki a helyettesei az ellenforradalom alatt saját beosztásuk keretén belül?

– Végrehajtották utasításaimat – felelek én.

ELNÖK: – Ez így túl általános.

Tételeken kezd vallomásokat, vagy helyetteseim által aláírt írásbeli utasításait sorolni.

– Itt például nincs az ön kézjegye, ahol a jogi egyetem részére 800 db fegyvert utalt ki Kis István.

– Mindezt az én szóbeli utasításomra cselekedte. Nem volt idő ebben a helyzetben bürokratikus formák betartására.

– Nem azt akarja mondani – szólalt meg az ügyész –, hogy minden utasítást Ön adott ki ezen idő alatt?

– De, pontosan azt akarom mondani. – válaszoltam – Ezért vagyok elítélve.

A védők és a vádlottak is bátrabban kérdeznak ilyen bevezetés után. A válasz minden esetben az, hogy beosztottjaim az én utasításomat hajtották végre.

– Kíván még a vádlottakkal kapcsolatban valamit mondani? – szegezi nekem a kérdést az elnök.

– Igen! – felelem – Szeretnék itt a bíróság előtt valamennyiüktől bocsánatot kérni, hogy utasításaimmal, vagy parancsaimmal akaratlanul is bajba sodortam őket.

Ez a kijelentés mindenkit meglepett. A tárgyalást ezek után felfüggesztették. Másnap került sor ítélethirdetésre, amit egy volt rendőrömtől hallottam, aki ebben az időben, mint börtönőr, működött. Minden vádlott pontosan naprakész kiszabott ítéletet kapott, amelyet a vizsgálati fogsággal kitöltöttek nek vettek, s valamennyit ítélethirdetés után szabadon engedtek.

Ezek után még egy pár hétig hol engem, hol Vásárhelyi Mikit vittek ingajaratban a Fő utcába, amíg a nagymérés csoport ügyét be nem fejezték. Egy alkalommal éppen Vásárhelyi volt távol, amikor volt rendőröm közlékeny hangulatban volt. Mecséri ezredes siralomházi búcsúzásánál folyosóór volt és hallotta, amint Mecséri zokogó felesége után kiáltotta: – Mond meg a katonáknak, hogy nem voltam áruló! Nem a halálra gondolt, hanem a megbélyegző árulás ellen tiltakozott ez a kemény katona, a régi harcos, illegális kommunista.

Mecsérin kívül egyedül Angyal Sándorról tudott még az ő, hogy megengedték neki, hogy kivégzése előtt menyasszonyától, aki állapotos volt, elbúcsúzhasson. Angyal Sándort, a Tűzoltó utcai felkelő csoport egyik parancsnokát halálra ítélték. Nem kért kegyelmet.

Azt mondta a bírának: – Auschwitztól megmenekültem. Akkor határoztam el, hogy mindenfajta előjelű tömeggyilkosság ellen harcolni fogok. Ezért léptem be a kommunista pártba. Nem a népi demokrácia, hanem a gyilkosok ellen fogtam fegyvert. Gyilkosok kegyelméből nem kívánok élni.

Csupán csak azt kérte, hogy állapotos menyasszonyával kivégzése előtt megesküdhessen. Kérésének eleget tettek. A Kisfogházban tartották meg a polgári esküvőt. Férj és feleség még elbúcsúzhatott egymástól. Másnap Angyal Sándort kivégezték.

(szerk.: A börtönőr Angyal Istvánra gondolhatott, a történet valótlan elemeket is tartalmaz.)

Megkérdeztem tőle, hogy tud-e valamit Nagy Imre, Maléter és Gimes kivégzésének körülményeiről. Ijedten nézett rám és nemlegesen rázta a fejét: – Aznap nem voltam szolgálatban – mondta gyorsan.

– És társaitól hallott valamit?

– Vannak területek – mondta, amíg óvatosan körülnézett –, ahova kérdés formájában sem ajánlatos elkalandozni. Itt is vannak elhárító tisztek.

Az őszi hónapokban munkát kaptunk. Vásárhelyi Miki több nyelven beszélt és angol nyelvű I. és II. világháborús kém-történeteket kapott fordításra. Az én írásom olvashatóbbnak bizonyult, így én, mint

íródeák végeztem a napi penzumot. Ezért a munkáért fizetést kaptunk, amelyből levonták a rabtartási költséget. A megmaradt 80-90 Ft egy részéből zsírt vagy szalonnát, cukrot, dohányt és tisztasági szereket vásárolhattunk. Ezzel tettük elviselhetőbbé az eleinte „szokatlan” börtönkosztot. Esténként irodalmi estet tartottunk, vagy olvastunk a börtönkönyvtár nyújtotta szellemi táplálékból.

A szomszéd cella lakói közül a mellettünk jobbra lévő zárkával tudtunk kapcsolatot tartani. Az egyszerű, 22 betűs rabmorze segítségével megtudtuk, hogy a Nagy Imre-per másodrendű vádlottja, Donáth Ferenc és a hozzákapcsolt perből Haraszi Sándor, a börtönben meggyilkolt Losonczy Géza apósa volt a szomszédunk. Sanyi bácsi volt az örök rab, aki már Horthy alatt hosszú börtönbüntetést töltött le, mint illegális kommunista, és a Kádár ügyben ő volt az egyetlen halálraítélt. Három évig tartották a siralomházban, és minden ajtónyitásban a kivégzésre való elvezetés félelmének borzalmas perceit élte át nap mint nap. Főbenjáró bűne az volt, hogy ő használta először a „moszkovita” megfogalmazást Rákosi és társaira. Aztán egy napon kihirdették, hogy kegyelmet kapott, majd néhány hónap múlva szabadult és rehabilitálták. Kádár bírósága most tíz évet varrt a nyakába.

– Üdvözlünk vén börtöntöltelék! – kopogjuk a falon. – Egész életedet a nyugdíjas korig és azután is a börtönben akarod ellustálkodni?

– Az anyátok fasza! – jött a lakonikus válasz. Nem vitás egy perzig sem, hogy az öreg van itt személyesen. Ezt a kifejezést csak ő használja, ha dühbe gurul. Jobb azonosítás, mintha a személyi igazolványát nyújtotta volna át. Néhány nap múlva Sanyi bácsi szolgál egy kis csemegével. Hívójel és utána a szöveg: „Eltársak! Üdvözöllek benneteket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 41. évfordulóján.”

– Az öreg szabályosan megőrült. – jelentette ki Miki.

– Vagy csak unatkozik, és most törleszt a börtöntöltelékért. – mondom én.

Pár nappal később a „Híradó” című lapból értesülünk az újabb berlini válságról. Hruscsov beszéde után feszült a helyzet a nyugattal. A várható fejleményekről vitatkozunk.

– A fene a germánokat! Mindig körülöttük forog a világ! – morog Miki.

– Megéri Berlin, hogy ennyit ágnak körülötte? Hruscsov képes lenne egy város miatt kockára tenni a szocializmus ügyét? – aggodalmaskodok én.

– Példátlan nagy marha vagy! – csattan fel Miki. – Pont neked, az életfogytiglanra ítélt piszkos áru-lónak kell aggódnod a szocializmus jövőjéért? Még idegbajt szerzel itt magadnak ez ügyben. Hagyd ezt meg az érdekelteknek! Ők pontosan tudják, meddig menjenek el, hogy el ne szózzák a levest. A propaganda nem azonos a politikai helyzet valóságos képével. – leckéztet tovább engem Miki, majd rámutat a karomra: – Mi ez itt rajtad?

– Tényleg, valami kiütésféle. – állapítom meg.

– Meggyőződése, hogy az idegeskedés miatt kaptad. – mondja Miki és hozzáteszi: – Ma este lesz orvosi vizit, mutasd meg, de meg ne mond az idegességed okát, mert egyenesen az itteni diliházba, a megfigyelőbe visznek, és még hozzá nem is alaptalanul!

Az esti orvosi viziten tényleg megmutatom az ideges kiütéseket. Másnap volt rendőröm, a fegyőr lép be: – Szedjék össze a cuccaikat! – parancsolja.

– Hová megyünk? – kíváncsiskodom.

– A rab nem kérdez! – mordul rám, de hozzáteszi: – Egyébként a kórházba.

Átkísér. Belépünk egy négy ágyas szobába, ahol fehérre festett ágyak vannak matraccal. Olyan, mint egy civil kórterem külön osztálya, csak a rács és a zárkaajtó mutatja, hogy börtönben vagyunk. Miki felé fordulok és mondom:

– Nem is tudtam, hogy neked is idegkiütésed van?

– Nekem nincs – válaszolja nevetve –, bár azt mondják, a hülyeség egy ragályos betegség.

A szomszéd zárkában Déry Tibor volt, teljesen egyedül. Közismert volt a klausztofóbiája és sokszor kétségbeesetten kiabált át hozzánk, hogy:

– Beszélgessek! Hangosabban beszélgessek!

Így hát esténként magyar nóta estétet iktattunk be, mert ezt is kérte, hogy depressziójából kiránt-suk. Egyik nap le is buktunk, az őrség rohant be és közölték velünk:

– Magukat nem azért zárták ide, hogy danoljanak! – és büntetésből elvonták tőlünk a karácsonyi csomagunkat. Déry viszont úgy látszik kedvezményben részesült, mert a lyukon, amit egy kanállal kifűrt a falon, hogy jobban halljon bennünket, éppen egy csokoládét dugott át hozzánk, amikor másodszor is lebuktunk.

1959. január elején a parancsnoksági épületbe kísérték és a börtön-elhárítás egyik államvédelmi tisztje, egy őrnagy, akit Füles-Kovácsnak hívtak, mert gyűrött, úgynevezett birkózó füle volt, közölte velem, hogy át fognak helyezni egy másik zárkába, mert az egyik nagyimrés rabtárs nagyon rossz állapotban van.

– Azt mondják magáról, hogy vidám fickó – mondta –, így hát magát találjuk alkalmasnak, hogy felvidítsa ezt az embert.

– Ki az? – kérdeztem, de csak annyit válaszolt, hogy majd meglátom, egy belevaló fickó. Bekísérték az új zárkába, hát ott feküdt a padon nagyon megviselten – rögtön megismertem – Tildy Zoltán, a Nagy Imre-per negyedrendű vádlottja. A holmimat letéve köszöntöttem az öreget, és ő egy kicsit öreges hangon közölte, hogy „Szervusz Sándor, örülök, hogy itt vagy. A hosszú magány alatt már annak is örültem, hogy egyszer a Fő utcában egy légy berepült a zárkába, gyorsan becsuktam az ablakot, ki ne menjen.” Elmondta, hogy sok csokoládét kapott, de ő nem tudja megenni, ott van az ágy alatt, majd azt egy hét alatt szépen elpusztítjuk.

Tildy Zoltán 1945-től a fordulatig, azaz 1948-ig a Kiszgazdapárt jelöltjeként, és az összes többi párttól egyhangúlag elfogadva a köztársaság elnöke volt. Ekkor leváltották és rövid idő múlva házi őrizetbe került családjával. Ellene nem indult koncepció per, csak a budai lakásán egy drótsövénnyel körükerített hatalmas parkban élt magánőrizetben, ahova államvédelmi őrtornyokat telepítettek.

A családja elhagyhatta a villát, ő nem. Itt élt egészen 1956 októberéig. Ez az ő külön gulágja volt, bár külön atrocitásnak nem volt kitéve.

(szerk.: Tildy Zoltán 1945. november 15-től 1946. február 1-jéig miniszterelnök volt, majd ugyanazon a napon, a királyság, mint államforma hivatalos eltörlése után választották köztársasági elnökké, és 1948. július 31-én mondatták le.)

Ez egy különös, egyedi eset volt, magyarázatot nem találtam rá. Talán külföld felé akartak mutatni valamit. Logika nincs benne, az biztos, mert például az utána következő köztársasági elnököt, a szociáldemokrata Szakasits Árpádot Rákosi meghívja vacsorára, és a bensőséges vacsora után Péter Gábor feláll, és feleségével együtt letartóztatja. Szakasits 1954-ben szabadult, a felesége ott halt meg a börtönben. A kommunista megtorlás különböző fokozatainak belső logikájába nem lehet belelátni, mert lehet, hogy nincs is logikája.

Tildy Zoltánt, mint a Nagy Imre kormány egyik államminiszterét velem együtt ítélték el összeesküvésért. Zárkájába érkezésem után rögtön elmeséltem neki néhány viccet. Ő abban az időben hetven éves volt, rendkívül magas, 250-es vérnyomással. De másnap már fölkel, és a vérnyomása lement 170-re. Ez nyilván pszichológiai okokra vezethető vissza. Egyébként ő volt az egyetlen, akinek bibliája lehetett, mert például a Jehova tanúi szektatagoknak a legszigorúbban tilos volt a biblia. Ő talán azért kapott engedélyt, mert mielőtt politikus lett, református pap volt. De rendkívül sok történetet mesélt el a régi Horthy-világ ellenzéki politikájáról, parlamenti életéről, Bajcsy-Zsilinszky Endréről.

Két hét múlva ismét új zárkába kerültünk, most már hármasban Vásárhelyi Miklóssal. Mi ketten tovább folytattuk a fordítási munkát. Nagyon tartalmasan töltöttük el ezt az időt együtt. Tildy Zoltán biblia olvasásai idején csendben maradtunk, és egyszer, amikor Dániel történetét olvasta nekünk, én kiegészítettem azt. Döbbenet rám nézett, és megkérdezte: – Honnan ismered te, a kommunista, ateista főkapitány a Bibliát ilyen jól?

Pironkodva vallottam be, hogy én bizony Svejkből vettem az idézetet. De Tildy történeteket is mesélt, például Baltazár püspökről, aki az Alföldön és Erdélyben ismert, jellegzetes alak volt. De a háborús körülményekről is, a német ellenes ellenállásról, hogyan dolgozott együtt ő, mint a Kiszgazda-párt reprezentánsa a szociáldemokrata, majd a kommunista párttal, és hogyan próbálták megszervezni az ellenállás katonai részét. Erre mindig büszke volt, és múltja szerves részeként értékelte.

1959. március végén sétára vittek ki bennünket az udvarra. Teljesen külön, még a sétára is. Tildy a séta közben megkérdezte tőlem: – Mond Sándor, tulajdonképpen miért csuktak be engem?”

– Hát én úgy gondolom, Zoli bácsi, azért, hogy egy idő után kiengedhessenek. Valami alkalmat keresnek csak, és kiengednek.

Nagy nevetés tört ki erre, persze. Egy hét múlva – április másodikán – Zoli bácsit hívták a parancsnoki irodára. Már megborotválkozva jött vissza, és elmondta, hogy felolvasták neki a Népszabadság közleményét, amely szerint Tildy Zoltán magas korára való tekintettel, és mert a bűneit megbánta, egyéni kegyelemben részesül. Mondtam neki: – Zoli bácsi, én szívből örülök, de valamit nem egészen

érték. Először és utoljára a tárgyaláson hallottam őszinte megbánásodat és azóta közel 3 vagy 4 hónapja itt ülsz velünk. Ki sem mozdultál a zárkából. Mivel produkáltad ezt a láthatatlan megbánásodat?

– Telepatikus fenomének ezek, fiam – válaszolta –, még a gondolatainkat is tudják. Ha kijutok, mindenesetre közlöm velük, hogy együtt bántuk meg, hátha titeket is kiengednek.

Kértem, hogy keresse fel családomat szabadulása után, amit meg is ígért és be is tartotta. De előtte még a tárgyalásra került a szó és azt kérdezte tőlem, hogy valójában Ő hogy viselkedett ott?

– Zoli bácsi – mondtam –, nem volt a viselkedésedben semmi megemlézésre méltó, legfeljebb az, hogy sokat aludtál és nagyon rosszallóan nézett rád Vida, a bíróság elnöke, mert hangosan horkoltál.

– Hát igen – mondta –, én már idős ember vagyok, és a kóktél, amit kaptunk nyugtatóul, úgy látszik rám így hatott.

A „Lordok Háza”

Röviddel Tildy szabadulása után szállítottak át minket Vácra, ahol a „Lordok Házába” kerültünk. Ez egy vastag fallal körülvett épületben, börtön volt a börtönön belül, amelyben a volt politikai előkelőségeket, és ennek megfelelően a 10 évtől életfogytiglanra elítélt „nehéz fiúkat” őrizték. Mi, „Nagy Imrések” kb. harmincan átvonultunk a középkori várakra emlékeztető boltíves kapu alatt. A falak vastagsága majdnem két méter, a szűk udvarba csak déltájban süt be egy-két órára a nap. A folyosón sorakoztunk fel. A körletirodából egy középtermetű, pirospozsgás arcú, meghatározhatatlan korú fő-törzsőrmester lépett ki. Ő a körletparancsok, vagy ha úgy tetszik, a Lordok Házának korlátlan ura. Termetéről ítélve látszik, hogy szereti a hasát. Szorongva fürkésszük az arcát. A kissé pocakos emberek inkább joviális fickók, bár egy börtönön belül semmit sem lehet tudni.

– A fickó már akkor is börtönőr volt, amikor Horthy Miklós még cserkésznapdrágban járt. – súgja a mellettem álló a foga között.

– Ez jó most, vagy rossz? – latolgom. Majd kiderül. Létszám és jelentésadás után a kisórság elvonul, a fő-törzsőrmester lassan végigsétál a sor előtt. Megáll egy füstös képű legény előtt, aki gyorsan hadarja: – Tisztelettel, itt valami tévedés van. Tessék engem elvinni a politikaiak közül, mert én egy becsületes rablógylkos vagyok.

A személyi lap ellenőrzése után a fickót valóban elkülönítik és egy másik zárkába kerül. Mi meghökkenően nézünk a legény után. A rabok között a politikai megjelölés rangot jelentett a „csövesek”, azaz a köztörvényesekhez viszonyítva, így először nem értettük a dolgokat. De, amint beléptünk a nekünk kijelölt cellákba, minden világos lett. Amíg a „becsületes rablógylkos” csak egyes személyek életét veszélyeztette, a politikai elítélt a rendszer létét fenyegette. A társadalmi veszélyességnek megfelelően a rablógylkos zárkájában matracos ágy és angol WC volt. A politikai zárkában – ami eredetileg egy-személyes magánzárka volt – négyen voltunk, ágy nincs, helyette egy sorban négy szalmazsák, félig töltve törekkkel. WC helyett kübli. Este megágyaztunk, ami azt jelentette, hogy az egész zárka padlóját befedte a négy szalmazsák. Jó pár percbe került, amíg a por elült és kissé már láthattuk is egymást.

De még a folyosón állunk a mustrán. Középen megáll a fő-törzsőrmester, és szétterjesztett lábbal bemutatkozik: – Emberek! Torma József fő-törzsőrmester, az elkülönített részleg körletparancsnoka vagyok.

Bevezetőnek nem rossz – gondolom – sem a megszólítás, sem a név szerinti (tegyük hozzá eddig szokatlan) bemutatkozás.

– Én nem szeretek sokat beszélni. – folytatta tovább, ami mint később kiderült enyhe túlzás volt, mert imádta hallani a hangját és egy fél óráig szónokolt.

– Lényege: rend, fegyelem, tisztaság! Ha ez meglesz, nem lesz bajunk egymással. Tiszteletet megadni, sapkát levenni előttem. Megszólítás: fő-törzsőrmester úr! Tisztelettel. Most maguk köszönnek nekem előre, ha kimennek, lehet, hogy én köszönök maguknak. Én már sok mindent megértem. – tette hozzá. – Én őriztem komm... akarom mondani, mindenfajta embert Horthy alatt, Szálasi alatt, Rákosi alatt és jelenleg is. Hiszen maguknak nem kell magyarázni, megértenek engem egy-két szóból is, elvégre maguk becsületes ellenforradalmárok.

Húha! De jó a második sorban a falnál állni és csendesen becsúszni a háta mögé. Elvégre az első sor mégsem vigyoroghat.

– Vajon a sánta szamarakba szorult-e valami ebből a népi bölcsességből? – suttogja szomszédom. Én meg arra gondolok, hogyha rendelkeznének is humorérzéssel, akkor is csak ilyen vastag falak mögött kapnának hozzá szuflát és bátorságot.

A bemutatkozás osztatlan sikert aratott, de nem ért véget a nap. Józsi bátyánk (mert e perctől ez volt a neve közöttünk), ismét brillírozott humorérzékből. A zárkabeosztást megkaptuk és ki-ki elfoglalta helyét a négyszemélyes magánzárkán. Bemutakoztunk. A mi zárkánkba négy országos képviselőt tettek: egy Kisgazda, egy Barankovics-pártit és Kardos Lászlóval mi ketten képviseltük a Kommunista Pártot. A megvalósult koalíció ült így együtt. Nincs rivalizálás, a hegemon törekvések kizárva, mivel az ajtó kívülről zárva, és idebenn mindenki egyenlő. Milyen jelentéktelenné zsugorodik a nézetbeli különbség, amikor a csajkában azonos lé úszik, és a kilinccsel sem nekünk kell bajlódni.

A Tisztelet Ház másik két tagja már nyolc-tíz évet lehúzott egy régebbi összeesküvés ügyben. '56-ban megszakadt egy rövid időre az ülés, de újból behívták őket, mert a rehabilitációs eljárásig nem jutottak el. A Kisgazda-párti honatya 68 éves csontos parasztember. Kissé furcsálljuk, hogy nyugdíj korhatáron túl is veszélyes lehet valaki ilyen ásatag és elfelejtett ügyben. De más zárkában is hasonló mixelést talált ki Józsi bátyánk. A katonák is megkapják partnereiket, pl. Szoboszlai József volt SS főtörzsőrmester Váradi László volt kommunista vezérőrnagyot; és a munkástanács vezetőit is volt nyilasokkal zárják össze. Este zárás előtt kijelölik a szobagazdát, lehetőleg olyat, aki katonásan tudja jelenteni, hogy „Tisztelettel, a létszám négy fő.” A mi zárkánkban természetesen ezt a szerepet én kapom, mert „magának ezt hivatalból tudni kell.”

Már másnap estére érzem, hogy a szívébe zárt az öreg. A katonás jelentésnél ott ül a boldog mosoly az arcán. Nem mindenki mondhatja el az anyjuknak a nagy titkot, hogy a volt budapesti főkapitány adja nap mint nap a létszámbeszámítást feszes vigyázzban a nagy hatalmú törzsőrmester úrnak. Így aztán beválik a bemutatkozásnál tett ígéret, nincs semmi bajunk egymással. Néha még egy apró kis figyelemesség is észlelhető. Kint nem nagy dolog, de itt bent ez is óriási tett. A félórás sétát a déli órákra teszi és a napos oldalon, elhangzik Torma főtörzsőrmester vezényszava:

– Séta állj! Sapkát le! Napozás!

A hang pattogó, de szíve van az öregnek. Ilyenkor nem csak a nap melegít. Séta közben beszélgetni tilos, de mi már kitűnően megtanultunk, a száj mozgása nélkül beszélni: – Mi a legújabb politikai hír? Kit vittek el munkára az egyhangú zárkaéletből. Mikor lesz a legközelebbi amnesztia?

Egyik napi sétánál megfagy bennünk a vér. Valaki – akinek elment a józan esze –, megszólal hangosan: – Öregszel Jóska! – Hallatlan dolog, hiszen az öreggel nincs semmi bajunk és most ilyen hülyeséggel felbőszítik. A tekintélyén esett csorbát ő sem hagyhatja megtorlás nélkül. Ha a tettes nem jelentkezik a büntetés jó esetben egy heti kollektív séta megvonása lesz. Józsi bátyánk arca és nyaka bíborvörösre válik. Most csap le a villám! – gondoljuk remegve.

– Séta állj! – hangzik a falrengető üvöltés. – Onnan jött a hang! – mutat az egyik sarok felé.

Idegtepő hosszú szünet, miközben végigsétál a sorok előtt, majd megáll a sétakör közepén, és immár csöndesebben kijelenti: – Öregszik az anyád picsája. Séta indulj!

Se büntetés, se tekintélyvesztés. Az öreget e perctől kezdve kifejezetten megszerettük. Üde, emberi színfolt volt a rideg falak között. Pedig hiú ember volt a hatalmára. Szeretett jót cselekedni, de elvárta, hogy ezt látványos köszönettel honorálják. Ha csak ennyi kellett, ezt megtettük neki szívesen. Egyetlen fájó pontja volt. A Jehova tanúi szekta tagjaival nem tudott szót érteni. Amikor valamelyiküknek járt jó magaviseletéért a negyed kedvezmény, Józsi bátyánk megírta a javaslatot. A szabadulás napján elmondta, hogy mit köszönhet az illető az ő javaslatának. Mire a válasz minden esetben az volt, hogy „Istené a dicsőség.”

– De a javaslatot én, Torma József írtam. Nos, akkor kinek köszönheti a szabadulást?

– A mindenható Jó Istennek.

– Az Isten írta a javaslatot, vagy én? – erősködött tovább Józsi bátyánk.

– A főtörzsőrmester úr írta, de az Isten vezérelte a kezében a tollat.

A vitát itt Józsi bátyánk feladta, mert ezzel a fanatikus hittel már ő sem tudott szembeszállni. Még az első héten adott mindenkinek egy kérelmi lapot, amelyen apróbb kedvezményeket lehetett kérelmezni.

– Mit szeretne, Kopácsi?
– Szeretnék angolul tanulni. Egy nyelvkönyvet kérnék hazulról. – feleltem.
– Azt nem lehet – válaszolta –, az nyugati nyelv. Miért nem tanul oroszul?
– Azt már tanultam. – mondtam. – A letétemben van egy német nyelvkönyv. Szeretném azt megkapni.

Még a Kisgyűjtőben kértem egyszer a nyelvkönyvet, amit feleségem be is küldött.

– Azt sem lehet, mert az is nyugati nyelv.
– De főtörzsőrmester úr, tisztelettel, én kelet-németül szeretnék tanulni.
– Azt lehet. – mondta végezetül.

A nyelvkönyvet megkaptam, és a 17. leckénél vonták vissza valami letéti tárgyak felülvizsgálatára vonatkozó indoklással.

Egyik napon a börtön korszerűsítése keretében elkezdtek az udvaron ásni a vízvezeték és szenny-csatorna részére szolgáló árkot. A Lordok Házában is megszüntetik a kübli korszakot. Az árokásó brigád tagjai hozzák a legfrissebb és szépen kihímezett híreket, mert ők nem tartoznak a zárt körzethez.

– Írva vagyon, hogy egyszer minden bűntény kiderül. – hangzik a brigádvezető szava. Emberi koponyák, és csontok, csíkos ruhafoszványok kerülnek a felszínre. Két koponyát nekünk is bemutatnak a rácsos ablakon.

Tarkólvés – állapítjuk meg. Vajon melyik korszak áldozatai lehetnek? Az biztos, hogy ez nem rabtemető, hiszen nem találtak deszkamaradványt és a hivatalos kivégzés módban nem szerepel a tarkón lövés. A nyilas korszakban már előfordulhatott, de nemigen titkolóztak abban az időben a holttestek elrejtésével.

Egyszerűbb, ha kizárásos módszert alkalmazunk. Melyik korszakban nem követhették el a gyilkosságot? Azt egyöntetűen megállapítottuk, hogy a golyó ütötte lyukról ítélve a lövedék kis kaliberű 6,35 mm-es CZ pisztolyból származik. A háború előtt és alatt a hadsereg, rendőrség, börtönőrség 7,65 mm-es Fiomnek és 9 mm-es Magyar Frommer pisztolyt használt. A csehszlovák gyártmányú Zbrojovka 6,35 mm-es pisztoly az ÁVH-s tisztek és tiszthelyetteseknek volt a hivatalos fegyvere.

A váci börtönben a politikai foglyokat az 50-es években az ÁVH őrizte. A régi örök most szótlanak. Lassan, szinte maguknak suttogják el az emléket, amikor nem kellett elszámolni a rabokkal. Nyilvántartás és halotti anyakönyvezés nem volt. A körlet falán jelmondatok hívták fel az ország figyelmét: az éber őrködés ebben a börtönben nem elég. „Ne csak őrizd, gyűlöld őket!” szólitotta a plakát minden nap és minden órában harcba az öröket az áruló, az elvetemült, a párt soraiba befurakodott ellenség ellen. Mint rab, a kis gyilkos nyilas, vagy keretlegény egyszerű eset volt. Elvből, vagy hajlamból kegyetlenkedett. Megkapta a magáét és kész. De aki képes volt elmenni spanyolba, jugóba, és beállni egy partizánbrigádba, súlyos sebeket szerezni, hogy a hősiesség látszatával leplezze igazi megbízói későbbi érdekeit – nos ez valóban veszélyes és megátalkodott ellenség. Frakciót szervezett és félremagyarázta az értéktöbblet elméletét. Nem méltó kíméletre!

Sztálin halála napján a nagy halott feletti elkeseredésükben ezek az örök „kisámfáztak” néhány szerencsétlent ólommal. A Gyűjtőben „csak” a Csillagtúra keretében vertek félholtra ezen a napon politikai foglyokat. Néhány gyengébb felépítésű belehalt a túrázásba, de ez már kórházi, természetes halálként szerepelt. Még Vácott volt alkalmam beszélgetni néhány rabbal, aki részt vett az emlékeztetés „csillagtúrán”, de olyanokkal is találkoztam, akik a recski haláltábor lakói voltak, ahol volt időszak, amikor a halálozási arányszám elérte a napi 6-8 főt.

A „törvénysértők” közül a két „nagy” ült ez időben börtönben, Péter Gábor és Farkas Mihály. A kisebbek közül csak Farkas Vladimír, aki Kádár személyes vallatója volt. A recski haláltábor parancsnoka, Potecz József ÁVH-s őrnagy is a börtön állományában szerepelt. Ő volt az Országos Börtönparancsnokság Elhárító Osztályának vezetője. Egy ízben megsejmelte a váci börtönt. Az egyik rab a sétán magáról meglepődve ordította felé: „Itt van a recski hóhér!” Potecz halálsápadtan kiáltotta: „Nem voltam hóhér!” és berohant az épületbe. Az igazság kedvéért jegyzem meg, hogy a „rágalmazóval” szemben még fegyelmi büntetést sem alkalmaztak.

De Potecz nem felejtette el az incidenst. Engem is beajánlott a börtönben parancsnokhelyettesi posztot betöltő kegyetlen barátjának, Fazekas századosnak. Fazekas volt a halál angyala. Feladata volt, hogy sietesse a halálát azoknak, akik életben maradtak a perek után.

A hírhedt váci különítmény egyik tagja „Mari néni” főtörzsőrmester ez időben a Filatélia bélyegválogató részleg parancsnoka. A szolid „Mari néniről” senki sem tétélezte volna fel, hogy az ötvenes években egy alkalommal a titkos zónába dobta egy elítélt villanyszerelő kombinált fogóját, és amikor felszólítására a rab fel akarta emelni a szerszámot, szó nélkül lelőtte. A „szökés közben” kinyírt bűnözőért kitüntetést kapott és ezt minden nemzeti ünnepen büszkén viselte.

A váci éhségstrájk

Déri Tibort a többi elítélt íróval együtt igen rossz egészségi állapotban hozták Vácra Márianosztráról, az úgynevezett osztályidegen börtönből. A váci politikai börtön sem volt a Hilton szálló, de Márianosztra maga volt az ördögsziget. A fizikai és szellemi gyötrés rövid pár hónap alatt reszkető emberroncsokat faragott a szerencsétlenből, akit osztályidegennek minősítettek. Az osztályidegen kategória, a kuláklista, már a civil életben hivatalosan megszűnt, de az ÁVH felügyelete alatt a börtönben másodvirágzását élte. Déri egyenesen a kórházba hozták, és amint egy kicsit feljavult, az írást is megengedték számára. Terjengtek olyan kósza hírek, hogy a nyugati írók, a PEN klub lépett fel az érdekében. Az világos volt, hogy felsőbb utasításra engedték meg az írást is részére.

Az „ellenforradalom értelmi szerzőjével” szemben a gyakorlati végrehajtás azonban sajátosan zajlott le. A kórház parancsnoka, Dr. Soós Zoltán belügyvédelmi orvos százados volt (azelőtt ÁVH orvos), aki szinte üldözési mániát kapott a forradalom alatt. Saját elmondása szerint félelmében kiugrott a felkelők elől az első emeleti ablakon. Lábát törte és a felkelők hordágyon vitték be a kórházba. A rabok dr. Mengele néven emlegették maguk között. Dérinek külön zárkát biztosított, hogy nyugodtan dolgozhasson. Adott mellé egy másik rabot „társnak”, aki a zárkát is kitakarította. Ez a Jóska nevű társ „véletlenségből” egy kegyelmi úton életfogytiglanra ítélt keretlegény volt, aki élvezettel mesélte Dérinek, hogyan és hány zsidót irtott ki. Hetenként kétszer-háromszor felpofozta Déri, hogy ki ne jöjjön a keretlegényi gyakorlatból. A megfélemlítés olyan mérvű volt, hogy Déri, aki kilencévi börtönbüntetést kapott, már csak akkor mert szólni, amikor úgy érezte, egy út maradt számára: az öngyilkosság. Sírva jött le a raktárba elbúcsúzni tőlem. Déri megnyugtattuk, és megkértük legyen egy-két napig még türelemmel, a dolgot meg fogjuk oldani.

A börtönkórház ruharaktárában – ahova mint raktáros nem sokkal Vácra érkezésem után kerültem – ruhacsere ürügyén feltűnés nélkül tudtunk összejönni. A kórházon belül a raborvosok, egészségügyiek és házimunkások szabadon közlekedhettek. Több javaslatot vitattunk meg. Az első verzió szerint nekem kellett volna beszélnem Soóssal, mint földije, akivel szemben még semmiféle túlkapást nem tett.

– Nem helyeslem – Dr. Radó György szólt közbe –, mivel szerintem Ő sem magától találta ki ezt a módszert. Ő csak alkalmas személy ennek a végrehajtására. Akik mögötte állnak, azoknak érdeke Déri szisztematikus elpusztítása. Soóst ismerjük. Kiszámíthatatlan a reakciója, mert szabályos elmebeteg. Skizofrén típus, aki éjszakákat bent tölt, hogy egy-egy beteget megmentsen és ugyanazt felgyógyultan sötétzárkára vagy szigorítottba küldi, attól függően, hogy melyik énje kerekedik felül. Azon felül megalomániás, mert mindannyiunk előtt mondta el, hogy vendéglőben a sarok asztalhoz ül, farzsebében csőre töltött pisztollyal. Azt hiszi, hogy olyan fontos személy, akinek az életére törnek. Szót sem szabad vele váltani, mert csak a leghalványabb célzás is kegyetlen megtorlást vonhat maga után.

N. N. honvéd alezredes szerint nem jó ötlet a büntetésvégrehajtási vonalon sem elindítani az ügyet, mivel a fegyvernemi rivalizálásban a büntetésvégrehajtás a gyengébb fél, habár tudjuk, hogy a börtön parancsnok szívből gyűlöli a börtön-elhárítókat és szíve szerint örömmel törné ki a nyakukat. Marad tehát a keretlegény. Mint az önkéntesen megalakult Társadalmi Bizottság tagjai, kezdjük majd a meggyőzéssel és a többit majd meglátjuk.

– Nézd Jóska – kezdem a beszélgetést a raktárba behívott emberrel –, régi börtönlakó vagy, több mint egy évtizedet már lenyomtál. Lassan közeledik a szabadulásod. Miért kell neked részt venni egy másik rabtársad gyötrésében? Mi is sokfelől jöttünk, ahány ember, annyi elképzelés. Még az ’56-osok soraiban is baloldaltól jobboldalig minden árnyalat megtalálható. Veszekszünk is eleget. De egy kérdésben egyformán gondolkozunk. Az ellenségünk az, aki az ajtó túlsó oldalán áll. Egy fazékban

fövíünk, tehát a bajban társak vagyunk. Aki ezt az íratlan szabályt megszegi, és a másik oldalra játszik, az szembekerül ezzel a közösséggel.

Kis szünetet tartottam, majd így folytattam: – Te sem vagy már mai gyerek. A kórlapod szerint magas a vérnyomásod és a szíved sem a legjobban működik. (Dr. Radó mellettem részvevően bólogatott.) – Könnyen megszédülhetsz a trepnin, leeshetsz két-három emeletet és megvan a baj. Aprópó, Jóska, mit kapsz te ezért a „külön házimunkás” szolgálatért?

Először felháborodva tagadott. Dr. Radó György nyugodtan megfogta pulzusát, és mondta: – Látod Jóska, máris felizgattad magad. A te korodban és a te szíveddel ez nagyon veszélyes. Nem akarunk neked rosszat. Segíteni szeretnénk rajtad.

Jóska összeroppant.

– Minden napra egy pakli dohányt ígértek és hétvégeken egy-egy deci pálinkát. És egy negyeddal elengednek. – felelte Jóska halálsápadtan.

– Ezt a jövőben is megkapod. – mondom, és hozzáteszem: – a jelentésen nem kell változtatni, de a verést és a gépfegyveres történeteidet mellőzd. Ha ezt betartod, tőlünk is megkapod a pakli Tiszait, cigarettapapírral együtt. Hétvégén egy deci tiszta szeszt és még egy csomag Kossuthot is vasárnapra.

– A tisztából nem lehet egy kis előleget kapni? – kap Jóska mohón az ajánlat után.

– Jelenleg csak denaturált szesz van a raktáron.

– Fejedelmi ital, az is jöhet.

Szemrebbenés nélkül dobta be az adagot. Jóska az áldomással megpecsételt szerződést betartotta, Déri, pedig nagyrészt megírta „MG. X-ben” című regényét a börtönben.

Déri 1960. április 2-án szabadult, mint később megtudtam a világhírnév nyomására. Vele együtt több író is egyéni kegyelemben részesült. Mulatságos volt végignézni, hogy a tegnapi gyötrők milyen igyekezettel buzgólkodtak, és még a személyi holmiját sem engedték Dérinek, hogy ő cipelje, a jószágos felügyelő urak saját kezűleg vitték a kapuig.

Déri szabadon bocsátását a kórházban dolgozó nagyimrések pozitív lépésnek értékeltük, hiszen Dérit az ellenforradalom eszmei atyjának kiáltották ki. Ezek után nem tarthat hosszú ideig a mi raboskodásunk sem. De nem így értékelt az átlag rab.

A szenvedély hullám másnapra magasra csapott. Ha a vezéralakot kiengedték, milyen alapon tartanak itt bennünket? Általános éhségsztrájkkal tiltakozunk a szabadságunkért! – terjedt el a jelszó az egész börtönben. A józan ész ködbe veszett és az érvek sem tudtak áttörni a szenvedélytől elvakult és elkeseredett rabok gondolatvilágán. A kórházban kezelt politikai foglyok is elhatározták, hogy reggel megkezdik az éhségsztrájkot és gyógyszert sem vesznek magukhoz. A többségükben TBC-s betegek-nél a PASCH és IZONICXD kúra beszüntetése éhségsztrájkokkal legyengített szervezetnél életveszélyes következményekkel jár – mondták a rab orvosok. De mindenre elszánt emberek fanatizmusán ez már mit sem változtatott. Sok zárkában a nagyimrések – miután a többség megszervezte a sztrájkot – jobb meggyőződésük ellenére a kollektívával együtt tartott.

Életem talán egyik legnehezebb döntése előtt álltam. A nap folyamán az operatív, azaz elhárító osztályra tucatjával kísérték a vamzerokat. A Rózsa őrnagy vezette börtönelhárítás mindenről tudott, de semmi intézkedés nem történt, amit ilyen esetben, de még egy lokális verekezésnél is megtettek: zárás elrendelése és teljes izoláció! Sőt, mintha megkönnyítették volna a szabad mozgást a börtön egyes részei között.

A kórház raktárába hívtam össze délután az orvosokat és néhány házimunkást. A híreket kicserélve világos volt, hogy a valóságos szenvedélyeket kihasználva az ÁVH maga is önti az olajat a tűzre, provokálják és várják a sztrájk kitörését. Nem kis vita után sikerült egy olyan álláspontot kialakítani, amely kielégítette a forrófejűeket is, és a csapdát is elkerülhetővé tette számunkra. Dr. Radó Györggyel együtt képviseltük ezt a felfogást, hogy az egészségügyi dolgozók éppen sajátos életmentő ténykedésük-nél fogva még az általános sztrájkok idején is dolgozzanak.

– Nekünk az a kötelességünk, hogyha másképp nem sikerül a politikai fogoly TBC-s betegeket a sztrájkokról lebeszélni – mondta Dr. Radó – titokban kell adni nekik élelmet és gyógyszert.

Ez a módszer hivatalosan éhségsztrájk, de az illegálisan alapvető étkezés és gyógyszerellátás különösen megnyerte a résztvevők tetszését. Így mégiscsak valamilyen módon részt veszünk a közös megmozdulásban. Az egyik orvos ment fel a II. emeleti 12-es politikai zárkába, ahol ismertette az elgondolást. Rövid vita után elfogadták és a részleteket, a gyakorlati kivitelezést is megbeszélték. Csak kenyér, tej, és hideg étel jöhetett szóba, mert csak ezeket lehetett, valamint a gyógyszert, feltűnés

nélkül beadni. A fürdőszoba ablaka egy világítóaknán keresztül ugyanoda nyílt, ahol a mi első emeleti házimunkás zárkánk volt. Egy vödörbe tettük az élelmet és ezt fonallal felhúzták a zárkába.

Április 2-án a reggeli elosztásnál a rabok több mint 60%-a éhségsztrájkba lépett, az élelmet nem vették át. Néhány zárkában a szobagazda közölte az őrpapancsnokkal: a politikai foglyok általános amnesztiát követelnek. Legtöbb helyen azonban szótlanul álltak és nem válaszoltak a kérdésekre.

A börtönparancsnokság riadótartotta az őrseget. Munkahelyre nem vittek le rabokat. A zárkák között minden érintkezést megszüntettek. A körletek ajtajában géppuskát állítottak fel. A házimunkások sem hagyhatták el a zárkát, az őrség osztotta a kosztot, már ahol azt átvették.

Három napig tartott a sztrájk. A börtönparancsnokot és a helyettesét azonnal leváltották. A Belügyminisztériumból külön bizottság szállt ki és az ÁVH-kihallgatások és puhítások megszakták nélkül folytak. Lényegében az egyéni kihallgatásokon mondták el a sérelmet, mert a rab csak saját nevében beszélhet, ha közösséget képvisel, azt már könnyen börtönlázadásnak lehet minősíteni a szocialista törvények szerint.

Az elhárító osztály vezetőjét, akinek hivatása ismerni a börtönhangulatot, csodák-csodájára nem váltották le. Rózsa László ÁVH-s őrnagy a helyén maradt, mert bebizonyította, hogy íme, ez az '56-os társulat egy veszélyes ellenforradalmi banda, még a börtönben sem nyugszanak. Az ideiglenes parancsnokság, (Belügyminisztériumi bizottság) a sztrájk után egy rendkívüli parancsot tett közé: ebben, valamennyi sztrájkban részt vett rab fegyelmi büntetésként egy év összkedvezmény-elvonásban részesült. Egy évig nem írhatott és látogatót sem fogadhatott. Akik a sztrájkban nem vettek részt, 3 kg-os csomagot kaphattak otthonról.

A hangadókat, vagy akiket annak neveztek ki, a Fő utcába vitték és népi államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének gyanújával eljárást kezdtek ellenük. A halálos ítélettel fenyegetett rabok közül többen kíséreltek meg öngyilkosságot. Az összeesküvés vádját végül is elejtették. Nevetséges lett volna államellenes büntetést vádolni azokat, akiket hasonló cselekményért tartanak elítélve az ország legszigorúbban őrzött börtönében.

Végül 3-4 hónapos nyomozás után többieket 6 hónaptól 2 évig terjedő börtönre ítélték, amely visszaesővé minősítette őket, és így kizárta a negyeddel való szabadulás vagy az esetleges amnesztia lehetőségéből.

A kórházban a megbeszélés szerint titokban gyógyszerrel és élelemmel láttuk el a sztrájkolókat. A fokozott felügyelet mellett ez már a második napon lelepleződött. A kórház parancsnoka azonban hallgatólagosan tudomásul vette az esetet, mivel a betegekért ő vállalta a felelősséget, és most már annyiban változott a börtönállapot a Rákosi időkhöz viszonyítva, hogy a rabokkal el kellett számolni. A jutalomcsomagot viszont nem „érdemeltük ki”, és ezt megkönnyebbüléssel vettük tudomásul. A börtönkollektíva a segítő szimpatizánsok közé sorolt bennünket.

Az új parancsnok, Béres őrnagy elkezdte a külön megtorlást. Ébresztő az eddigi reggel 6 óra helyett 4:45-kor. Az egy éves fegyelmiseket – közel 500 embert – folyamatosan a sátorlajújhelyi fegyelmi börtönbe szállították. Helyettük köztörvényes rabokat hoztak.

A gombgyár termelése 30%-ra esett vissza. Az őrség durvasága fokozódott. Béres, aki a Rajk ügyben 4 évet ült, most fizetett a börtönőröknek is. Velünk csak ordított, de az öröket szolgálati mulasztásért rugdosta is. Számunkra ez nem volt sem öröm, sem elégtétel, mert az őrség a rettegést és dühöt a rabokon vezette le. Néhány hónapnak kellett eltelti, amíg a közös sors valamiféle cinkos egységfrontot alakított ki a parancsnok ellen.

Sziklai Laci

A börtönben egy-egy kampányfeladatra aránylag rendszeresen kiszállt néhány ÁVH-s tiszt, hogy jegyzőkönyvi vallomásokot vegyenek fel a raboktól. 1959 végén az orvosokat, honvéd és rendőrtiszteket hallgatták ki a vöröskeresztes autókban becsempészett nyugati fegyverekről. Tóth, avagy Kiss ÁVH-s alezredes (mikor melyik nevet használta), feltette nekem is a kérdést: – Milyen külföldi gyártmányú fegyvereket látott ön az ellenforradalom alatt?

– Szovjet gyártmányú fegyvereket láttam. – feleltem.

– Nem erre gondoltam. Nyugati gyártmányú fegyvert látott-e?
– Igen. Német Mauser pisztolyokat.
– Helyben vagyunk. Hol látta, kiknél és milyen mennyiségben?
– Sashalmon, a szovjet parancsnokságon az engem letartóztató tábornokok derékszíján lógott, fatokban.

– Maga viccel velem? – kérdezte fenyegetően.
– Eszem ágában sincs. – feleltem nyugodtan.
– Itt van egy vallomás – és mutatta a fehér könyvet –, amelyben Kecskés Ferenc azt vallja, hogy Győrben látta, hogy a nyugatról érkezett vöröskeresztes autókból fegyvereket raktak ki az ellenforradalmárok részére.

Elolvasom az aláhúzott részt. Milyen szemérmesek – gondolom –, Kecskés Ferencnek nincs feltüntetve a foglalkozása. Most már bizonyára ÁVH-s alezredes az én régi diósgyőri marós szaktársam. Úgy látszik az árpádsávos karszalag elkötelezte őt a mindenkori hatalom kiszolgálására. Munkásmozgalmi embereket letartóztatni, vagy vérplazma helyett gépfegyvert látni – egyre megy.

– Nem jártam Győrben. – válaszoltam, majd hozzátettem – Máshol nem láttak hasonlót?

– Ne maga kérdezzen! Éppen azt keressük.

De bármilyen szorgalmasak voltak, nem tudtak még egy szemtanút produkálni.

1960 elején újabb kíváncsi látogatóm érkezett. Nagy ezredes három fényképet tett elém.

– Kit ismer fel a képeken és mit csinált az illető az ellenforradalom alatt?

Az első pillanatban felismertem az egyik honvéd alezredest, aki a Honvédelmi Minisztérium részéről összekötőtiszt volt a Nemzetőrség felé. Nézegettem a képeket és elgondolkoztam. Nem oszt és nem szoroz, ha felismerem. De akkor bevisznek napokra a Fő utcába, kezdődik az „Álljon a falhoz!”, „Ne nézzon hátra!”, „Szétrúgom a valagát, rohadtt fasiszta!”. Ebből már elég volt.

– Gondolja el, hogy nem civil ruha van rajta! – segített a jóságos ezredes a gyenge emlékezetemnek.

– Megvan! Ezt felismerem! – mutattam rá az egyik képre

– Úgy van! Ki az illető, hol látta, mit csinált, milyen kapcsolata volt vele?

– A nevére már nem emlékszem, mert rengeteg embert ismertem és rossz a névmemóriám. De ezt az arcot ezer közül is felismerem. Ez az ember a szirmabesenyői plébános, akivel 1955-ben Miskolcon a Mindszenti temetőben egy rokonom temetésén találkoztam.

– Kerekre nyílik az ezredes szeme: – Biztos ebben? Mondtam, hogy gondolja el, hogy nem civil, hanem valamilyen egyenruhában van!

– Igaza van – bólogatok –, hiszen a katolikus papok öltözéke is bizonyos értelemben valamilyen formaruha, amely megkülönbözteti őket a civilektől.

Hosszan nézett a szemembe mielőtt válaszolt: – Menjen maga a bánatos picsába! Egyébként még találkozunk! – tette hozzá fenyegetően.

Visszavezettek a kórházba és többé börtönéveim alatt, nem háborgattak hasonló ügyekkel. Leírtak, mint alkalmatlan tanút. De az államvédelmi vezetés mindent megpróbált, hogy a börtönben is olyan helyzetet teremtsenek, amivel öngyilkosságba tudnak zavarni, vagy valamilyen véletlen baleset áldozata lévén moshassák kezeiket. Miután minden igyekezetük ellenére sem tudtak rám bizonyítani semmit az éhségsztrájkjal kapcsolatban, így más módszert választottak. Egy volt postarablót, Sziklai Lászlót tették a cellánkba, akit történetesen én fogattam el testvérével együtt 1952 őszén.

Ehhez tudni kell, hogy a politikai foglyok és a köztörvényesek általában külön voltak választva. Azonban a váci börtönben, a gombgyári részlegben, ami termelőüzem volt, a termelés biztosítására, a sztrájk után, a sátorlajújhelyi fegyelmi börtönbe elhurcolt politikai rabok helyét csövesekkel kellett pótolniuk. Világos volt mindenki előtt, hogy a csövesek a politikaiakkal összekeverve már eleve vérre menő konfliktusok forrása. Ez eléggé ismert probléma a Gulág szigetcsoporthól. Erre számítva raktak minket össze Sziklai Lacival is.

A Sziklai testvérek, keménykötésű, húsz év körüli fiatalok voltak, akik 1952 őszén több fegyveres bankrablást hajtottak végre a fővárosban, de egyik helyen sem jutottak komolyabb pénzüsszeghez. Egy csendes utcában végre találtak maguknak egy postát, ahol rájuk mosolygott a szerencse. Fejükre húzott harisnyával, kezükben fából készített, de mesteri faragású pisztollyal kényszerítették a postás-kisasszonyt a pénzes zsák átadására. A zsákban csaknem százezer forintot találtak. Taxiba ugrottak, a sofőrt kitétték, és elszáguldottak a tethelyről.

Rákosi magánkívül hívott fel: „Tűrhetetlen, hogy szocialista fővárosunkban a dolgozók gengszter támadásoknak legyenek kitéve, mintha Chicagóban lennénk! Nyolc órát adok, hogy kézre kerítse a bűnözőket, vagy... nagy bajok lesznek!”

Úttorlaszokat állítottam minden Budapestről kivezető útra. A pesthidegkúti sorompónál a rendőr meg akart állítani egy nagy sebességgel közeledő taxit. A taxi átrohant a sorompón. Az egyik rendőr pisztolyából tüzet nyitott és eltalálta az autó kerekét. Az egyik testvér kiugrott a kocsiból, és bemenekült az erdőbe. A másik, a karamboltól félájultan, a kocsiban maradt. Behozták a főkapitányságra az elrabolt postaszákkal együtt. A bizonyíték elegendő volt a beismeréshez, egyébként is a budapesti főkapitányság területén hivatalom elfoglalásától kezdve minden bántalmazást megtiltottam.

Ebben az esetben kivételesen a kihallgatáson, ugyan a háttérben ülve, de én is jelen voltam. Bár Sziklai László pisztolya csak egy fából faragott replika volt, a postarablást mégis sikeresen elkövették vele. Mint kiderült, a két testvér az egyik nyíregyházi tanító fiai voltak, akiket a gimnázium elvégzése után nem vettek fel egyetemre a származásuk miatt. Vidéki viszonylatban ugyanis ez a tanító (aki ezelőtt igazgató volt), a szocialista rendszerben kuláknak, azaz osztályidegennek minősült. A két fiú közül az egyik az orvosi, a másik meg a gyógyszerész szakra jelentkezett, és elutasításuk után, végső elkeseredésükben akartak nyugatra szökni és a határőrök lefizetésére kellett nekik a pénz. Helyzetüket súlyosbította, hogy a nyugatra való szökés miatt követték el ezt a bűncselekményt.

Rákosi példás büntetésként az akasztást helyezte kilátásba a két fiúnak. Ezen megdöbbenem, mert szerintem ez a két fiatal, akinek a terve és életlehetősége, karrierje azért tört derékba, mert az édesapjuk nem jó helyre született, nem voltak megrögzött bűnözők. Hosszú vita után sikerült rábeszelnem Házi Árpádot, az akkori belügyminisztert, hogy próbálja megmenteni a két fiút. A Sziklai testvérek elkerülték a halálos ítéletet, és húsz év börtönbüntetést kaptak. A forradalom idején kiszabadultak. Azonnal nekivágtak a határnak, de azon kevesek közé tartoztak, akiket elfogtak, és visszavitték a börtönbe.

Amikor Sziklai Laci belépett a terembe, rögtön felismert, és ellenségeskedés helyett a nyakamba borult, és megölelt.

– De jó, hogy látlak! – mondta, de rögtön hozzátette, hogy – Na persze nem annak örülök, hogy pont itt látlak. Sose fogom elfelejteni, amit értünk tettél. Nélküled Kopasz atyánk felkötöttet volna!

Egymás mellett feküdtünk, és elmeséltük egymásnak történeteinket. A tiltott határátlépés, és fegyverrel elkövetett rablás miatt félig meddig a Sziklai testvéreket politikainak tekintették, és emiatt, amikor elfogták, minden különösebb eljárás helyett egyszerűen csak visszavitték őket a börtönbe. A novemberi napok elején egyszerűbb volt a régi büntetés folyamatosságára hivatkozni, mint bírósági eljárást indítani ellenük.

Sziklai Laci, mint borbély dolgozott a váci börtönben, ami egy komoly presztízzsel járó beosztás volt a börtönön belül. Közelebb volt emiatt a fazékhoz, több levest is mértek számára. Egyúttal ezermester is volt, hangszereket készített, többek között egy kis zongorát is, és golyóscsapágyakból kovácsolt olyan csodálatos borotvákat, meg késeket, amit a fegyőrök egy liter pálinkáért vásároltak tőle meg. Amúgy egy nagyon értelmes és vidám fickó is volt.

Egyik nap Dr. Soósnak, akit mi csak Dr. Mengeleként emlegettünk, a fülébe jutott Sziklai Laci üzleti tevékenykedése és fegyelmi eljárást indított ellene. Súlyosbította a dolgot, hogy Sziklai nem volt hajlandó elárulni az örök nevét, akiknek a megbízásából készítette a késeket, tudván, hogy azokat is komoly büntetésbe részesítenének: a kötelékből való elbocsátást, esetleg még hadbíróság is fenyegette volna őket, amiért egy rabbal üzleteltek. Emiatt Sziklai 15 napi szigorítót kapott, amit a börtönnyelv által „Doberdó”-ként ismert, nedves földalatti zárkában, egy vékony pokróccal letakart szalmazsákon töltött el. Egyik nap kenyér és víz, a másik napon fél adag étel. A börtönkörülmények között amúgy sem különösen jól táplált raboknál egy-egy ilyen fegyelmi 10-12 kg-os súlyvesztést garantált, amit aztán börtönviszonylatban nehezen, vagy egy év alatt lehetett csak visszaszerezni.

Nekem volt egy régi, a rendőrségen szolgáló beosztottam, aki átkerült a börtönőrséghez. Neki mondtam el, hogy egy jó barátom került a fegyelmi zárkába és szeretné neki valahogy segíteni. Ez éppen a hivatalosan engedélyezett fél éves 3 kg-os csomag érkezésekor történt, és többek között Laci is megkapta az övét. Mondta, hogy távollétében egyik meg, nehogy megromoljon. Volt rendőröm egy kis vonakodás után hajlandó volt velem jönni a rabnyelven hívott „diétás napokon”, amikor Laci csak egy szelet kenyeret és egy kancsó vizet kapott. Én, mint a börtön ruharaktárosa, a tiszta ruhába tekertem a kolbászt, kenyeret, szalonnát, süteményt meg dohányt. Miután ezen a zárkán dohányozni

sem lehetett, amíg Laci elfogyasztotta az ennivalót és elszívta a cigarettáját, addig az ő szóval tartotta kollégáját. Amikor két hét múlva Laci visszatért a fegyházból, Dr. Mengele elé került, akinek hivatali kötelessége közé tartozott, hogy a büntetését letöltött rab súlyát lemérve bejegyezze a súlyvesztéséget. Nagy fejcsóválva vette tudomásul a különleges esetet, amiről talán még tanulmányt is lehetne írni, mert akárhogy is konzultáltunk jobbra-balra, alig tudtunk a mérlegről egy fél kg-ot lecsalni! Ezzel persze tovább erősödött barátságunk Sziklai Lacival, akinek jóindulatára később is számíthattam.

De Dr. Mengelének még volt néhány ötlete, hogy miként lehetne engem kikészíteni. Egyik nap egy Pillok nevű ÁVH-s őrnagy közölte velem, hogy én egy piszkos ellenforradalmár vagyok, akit még régi mozgalmi múlttal rendelkező édesapja is nyilvánosan megtagadott. Nem reagáltam rá egy szóval sem, pedig zsebemben volt a két nappal ezelőtt érkezett levél, amelyben az egész család, így édesapám is, egy jó pár sorban melegen üdvözölt. Másnap közöltem Dr. Soós századossal, hogy parancsnoki kihallgatást kérek, hogy panaszt tegyek egy előző napi ügyben, amikor bűncselekményt követtek el velem szemben. Higgadtan soroltam az okokat:

- Törvénytelen kínzás hatósági személy jelenlétében és közreműködésével egy előttem ismeretlen civil személy részéről. Hamis hír keltésével a lelki terror alkalmazása még csak nem is vallomás kicsikarása, hanem szórakozás, elferdült lelki kéjelgés céljából.

Dr. Soós majdnem sírva kért tőlem bocsánatot és kérve kért, hogy ne tegyem meg ezt vele. Lépésről lépésre hagytam magam megpuhítani, és hajlandó voltam a végén elállni kihallgatási kérelmemtől. Alig telt el másfél óra, amikor a parancsnokságra hívtak és a nevelőtiszthez, Czeba őrnagyhoz kísérték.

- Van valami panasz vagy problémája? – kérdezte.

- Nekem semmi. – mondtam én.

- Nem érte önt az utóbbi időben valami sérelem?

- Tudtommal nem.

- Márpedig itt fekszik előttem egy jelentés, hogy nem a börtön állományába tartozó személy a büntető intézet szabályával ellentétes, meg nem engedett atrocitást követett el önnel szemben.

Az őrség több tagja is hallotta Soós századossal való beszélgetésemet, és sürgősen „törlesztettek” valamit múltbeli sérelmeikért. A parancsnokságnak sem az én kálváriám bántotta az igazságérzetét. Az ÁVH-s tisztek, áttétesen az elhárítók elleni gyűlölet, most tápot kapott egy baklövással, amikor egyenlítési alkalom kínálkozott.

A szó szerinti idézet után nem sok értelme volt a további tagadásnak. Pillok ÁVH-s őrnagyot kitiltották, és Mengele is kapott egy fricskát, ami ha lehet, még bizalmatlanabbá tette a börtönőr beosztottjaival szemben. Az ilyen jellegű torzsalkodás a rabok számára előnyös, mert mindig adott egy kikaput az enyhítésre, és hallgatolagos szövetséget kaptunk az őrség egy részétől.

Doberdón Jocóval

1960. október 22-én este a börtönön belül elkülönítették azokat az értelmiségieket, vagy a forradalom volt vezetőit, mint például én is voltam. Ezt egy úgynevezett „hipis”, azaz egy alapos motozás előzött meg, és pechemre megtaláltak a raktárban egy darab császárhúst. Miután az nem szerepelt a menüben, feltételezték, hogy az kívülről jött be. Ebben persze igazuk volt, mert addigra a feleségem már megtalálta a rést a börtön falán, és az egyik ór révén rendszeresen leveleztünk, és néhanapján így kaptam egy-két jobb falatot is. Könnyű, nyárias öltözékben voltam, mert a raktárban jól volt fűtve, amikor azonnali hatállyal elkülönítettek, és betettek az egyik ilyen jégverembe, amíg eszembe nem jut a neve az illetőnek, akitől a csemegét kaptam.

A legegyszerűbb megoldás persze az lett volna, ha azt mondom, hogy provokáció áldozata vagyok, semmiről nem tudok semmit és kitarok emellett az álláspont mellett. De az volt a baj, hogy velem együtt elvittek egy csöves rabot, aki a kórház raktárában segített gépelni és javítani a ruhákat. A váci börtönkórház az országos börtönök közül az egyetlen volt, ahol tüdőbetegeket gyógyítottak, és ez a fiú is tüdőbeteg volt. Rettenetesen megijedt, hogy mint TBC-s, ilyen körülmények között el fog pusztulni. Bár ő is hibás volt a dologban, mert mondtam neki, hogy a császárhúst, amit vele is megosztottam,

tegye bele az egyik szakaszvezetőnek a zsebébe, amit éppen javításra adott le, de valami butaságból inkább elrejtette.

Mondhattam volna neki, hogy edd meg amit főztél, ha már ilyen hülyeséget tettél, de nagyon megsajnáltam, mert tudtam, hogy a doberdói körülményekbe tényleg belepusztulhat a fiú. Az első kihallgatásnál így azt mondtam, hogy ez az ember nem tud semmiről, a császárhús az enyém. A fiút azonnal el is engedték, de viszont ezzel elesett az a lehetőségem, hogy provokációra hivatkozva védekezhessek. A következő napi kihallgatáson Rózsa őrnagy, a börtön ÁVH-s főnöke közölte velem: – Na Kopácsi, már bevallotta, hogy a császárhús a magáé, most pedig mondja meg, hogy kitől kapta.

– Őrnagy Úr, a császárhús tényleg az enyém, az nem vitás, de azt nem fogom megmondani, hogy kitől kaptam.

– Ember – mondta Rózsa őrnagy –, maga rendőr főkapitány volt, és nagyon jól tudja, hogy a börtönben csak két lehetőség van. Vagy azt mondja, hogyha maga elé teszik is, hogy azt sem tudom, mi az a császárhús, életemben sem láttam még olyat, és tagad a végtelen hülyeségig, vagy elmondja, hogy az övé, de aki ezt bevallja, annak végig kell mennie az úton és bevallani, hogy honnan kapta. Ez a rendőri gyakorlat, amit maga nagyon jól ismer.

– Őrnagy úr, tisztelettel – válaszoltam –, ezt én tudom, de most fog a praxisában először találkozni azzal, hogy bár én bevallottam, hogy enyém a hús, de én ezt magának nem fogom bevallani, hogy kitől kaptam.

– Ember, ne beszéljen félre, nekünk megvannak az eszközeink arra, hogy ezt kiderítsük.

– Ismerem az eszközöket, de önnek igen hosszú csatája lesz, mert ennek ellenére ezt Kopácsi Sándortól nem fogja megtudni.

– Maga tudja, mit beszél?

– Tudom.

– Akkor most maga visszamegy az elkülönítőbe, és majd csak akkor tárgyalunk egymással, ha közölnivalója lesz...

– Arra őrnagy úr várhat ítélet napjáig is, mert én nem fogok ezen az ajtón kopogni! – mondtam határozottan.

Visszakísértek a zárkába, ahol legnagyobb meglepetésemre az én régi barátomat, a börtönőr-verő Jocót találtam.

Jocó egy határőr főhadnagy, szintén hosszúidős, vékony, szinte törekeny alak, de csupa izom, szelíd arcú, vidám, humoros fickó volt. A látszat gyakran csal, és a kissé félszegnek tűnő Jocót a börtönőrök hecc céltáblának szemelték ki. Az egyik görög őr még a Kisfogházban egyszer kihívta a sétáról, és a falhoz állította, majd az arcát a Jocó arcához dugva sziszegte: – Nem tudsz, hogy rab és őr három lépés távolság?

Jocó a faltól hátrább nem léphetett, ezért az őrt rúgta el öt lépésre. Füttyülés, riadó! Jocó 10 nap sötétzárkát kapott. Ezután több őr is be akarta törni, mint a vadlovat, de ezzel csak a „keresztfiúk” számát szaporították. A szigorított sem puhította meg Jocó tenyerét. Aztán hosszú ideig nem próbálkoztak, mert a megkapott pofonért az őr céltáblája lett társai gúnyolódásának. 1959 tavaszán, amikor Vácra szállították a politikai foglyokat, az őrk elárkeztettnek látták az időt egy kis zenés búcsúztatásra. A rabomobilból kiszólitották Jcot és bevitték a Kisfogház irodájába. Hat válogatott, gumibotos, mérsáros termetű legény gyűrűjébe lökték be őt, ahol először Karácsony főtörzsőrmester tartott egy rövid bevezetőt.

– Egy kis ízelítőt adunk magának, hogy a Gyűjtőt megemlegesse! – jelentette be.

A szemináriumi bevezetővel szűrték el a dolgot, mert Jocó a másodperc tört része alatt felismerte a helyzetet, és ha már úgysem kerülheti el a verést, ő kezdte a támadást. Jocó elég ismert bokszoló volt és a mondat végére őt fegyőr hevert egy kupacban, a hatodik a félszemű „Vak Bottyán” főtörzsőrmester az íróasztal mögöl nyögte, hogy:

– Jézus Mária! Jocó, szálljon be a „rabóba” és el ne mondja senkinek, hogy így elgyalázta az őrköt, mert a kezünk messzire ér!

Jocó illetudóan elköszönt és a koci sarkában heverte ki a gyors izommunka fáradalmait. Nem kereste mindenáron a balhét, és majdnem egy évig nem is hallottunk róla. A nagy éhségstrájk utáni megtorlás Fazekas századost és legényeit azonban ismét elemükbe szólitotta. Egy nyári napon romlott grenádírmarsot adtak ebédre. Az első falat után legtöbbször odaadtuk az „életfogytosnak”, azaz beön-

töttük a WC-be. Fazekas készült a leszámolásra, és ott állt az ételosztásnál Jocó zárkájánál. Egyenként kényszerítette a rabokat a romlott étel elfogyasztására. Többen rosszul lettek. Aztán Jocóhoz ért.

– Éhségstrájk? Lázadás? – kérdezte kajánul.

Jocó szó nélkül a fejére borította a csajka tartalmát. Elvitték a Doberdóra. Fazekas most már a lázadás és a börtön rendjének megbontása, hatósági közeg elleni erőszak, és a jó ég tudja még, hogy hány paragrafussal a zsebében ment a Doberdóra egy kis egyéni „szórakozásra”. Ecsetelte Jocónak a jövőjét, amelyben az akasztófa csak megváltó jótétemény lesz számára szörnyű bűneiért.

– Itt valami tévedés van, százados úr! Tisztelettel! Én nem tagadtam meg az étkezést, csak nem tudok enni, ha sürgetnek és a hátam mögött állnak. Egy falat sem megy le a torkomon, és ilyenkor ideges vagyok.

Fazekas halálosan felbőszült, és az ordítózásra az őrség is előrohant, amikor Jocó egy váratlan mozdulattal a zárka küblijét Fazekas fejére húzta. Az őrség kényszerzubbonyba húzta Jocót és átvitték a kórházba. Dr. Soós-Mengele készségesen tett eleget a kérésnek, hogy fegyelmezzék meg Jocót és csavarják vizes lepedőbe. Az egészségügyi örök pillanatok alatt sürgős külső elfoglaltságot találtak és így Dr. Mengele az egyik házimunkásnak, Tönköly Gábornak adott parancsot a lepedőzésre. Gábor azzal védekezett, hogy ő nem egészségügyi, és nem ért ehhez a művelethez. Közben Jocót lehozták a ruharaktárba, és ez is igazolta, hogy nem legális orvosi akcióról volt szó, mert azt a rendelőben vagy az ambulancián szokták végrehajtani.

Kezében a lepedővel, Tönköly Gabi sírva jött a raktárba: – Inkább vállalom én is a fegyelmit, de a rabtársamat nem vagyok hajlandó kínozni. – mondta.

– Derék fiú vagy Gábor – válaszolta Jocó nevetve –, de most kérlek, hogy teljesítsd a parancsot. Nekem teszel szívességet.

– Ezt nem értem – mondta az a nagydarab legény szepegve –, de ha te kéred, megteszem.

Jocó nekifeküdt és elégedetten mondta: – Így ni. Most a fejem alá a párnát és minden rendben van. Aztán kárörvendve hozzátette:

– Elnézegettem a Jagellóknak a buta pofáját, ahogy rázták a fejüket, amikor kényszerzubbonyba húztak engem. Az a szép magyar nőta jutott eszembe, hogy „Nem akar az ökörcsorda legelni.” Ami igaz, az igaz: egyetemi tanár nem jön fegyőrnek. Fazekas már a tisztikarhoz tartozik, de az értelemhez több köze van annak, amit a fejére húztam, mint ami a koponyáján belül van. De itt van ez a dr. Mengele. Nyugodt álmai lehetnek az életében, mert nem kell félni az éjszakai csöngetéstől, hogy meghozzák a Nobel díjat. Csík megyei gyerek vagyok, és elküldtem az egész bandát makkot szedni. Ők akarnak a székel góbé eszén túljárni? Még beletelik egy-két nap, amíg derengeni kezd nekik, hogy ellenem nemhogy büntető, de fegyelmi eljárást sem lehet lefolytatni. A kényszerzubbony meg a vizes lepedő nekem jobb mentőöv, mint a bírói felmentő határozat.

Felsüvít a körletparancsnok hangja: – Kopácsi! A százados úrhoz!

– Lepedőben van a Jocó? – kérdi.

– Igen.

– És mit csinál?

– Magyar nótákat énekel. – jelentem.

– Ez a fickó tényleg frankó bolond. – állapítja meg Dr. Mengele.

Én csöndesen mosolygok az orrom alatt, és arra gondolok, hogy ha tudnák, hogy ő az egyedüli normális ember e kis dunakanyari üdülőtelepen!

Fazekas századost három napig széles ívben elkerülte mindenki, aki csak tehette. Az őrség is csak a „szaros” néven becézte ez időtől. Jocó ellen kezdeményezett eljárást senki sem kavarta, miután az ügynek a fejétől kezdve szaga volt.

Lebukásom után megint összekerültünk Jocóval a Doberdón. Jocónak röviden elmondtam, hogy miért kerültem ide. Mire ő mondta, hogy:

– Itt a zárkán belül nem vagyok kíváncsi rá, hogy mi történt veled részletesen. Elvégre te is tudod, meg én is tudom, hogy minket azért tettek ebbe a speciális zárkába, mert Rózsa őrnagy úr is jelen van. – és rámutatott a szellőzőnyílásra, ahol nyilván bent volt a mikrofon.

– Mindenesetre úgy fogjuk tölteni az időnket, hogy Rózsa őrnagy úr tudja azt, hogy szeretettel gondolunk rá, ezért talán kezdjük meg mai műsorunkat azzal, hogy szív küldi szívnek szívesen, magyar népdal estét fogunk rendezni. Ajánljuk ezt a szöveget Rózsa őrnagy úrnak. – és ezzel megkezdtük

a magyar nótáéneklési estet. Én egy kicsit mélyebb hangon, mert a nyári ruha, s a jégveremtől annyira megfáztam, hogy a kettévágott hagymának a szagát sem tudtam volna megérezni. Majd két nap elteltével kaptam meg a nyári ruha helyett az ú.n. szomán ruhát, ami egy durva daróc, de mégis melegebb volt, de akkor még benne voltam a náthában. Időnként a WC tartályból állott vizet vettünk le a lavórba, és tetőtől talpig lemosakodtunk, mert nem vittek minket fürdetni; úgy látszik, az is el volt tiltva.

Jocóval nagyon jól megvoltunk. Egyik nap elővarázsolt a ruhája szegélyéből egy saját maga készítette cigány vetőkártyát. Azzal szórakoztunk, hogy különböző embereknek vetettük ki a dolgait, természetesen a saját dolgainkat is.

Az egyik napon például Varró Jocó azt mondja:

– Sándor, ma a te napod következik, neked fogok kártyát vetni.

Nagyon szórakoztatóan kezdte mondani: – Itt áll egy nő, aki nagyon közel áll a szívedhez.

– Valószínű a feleségem. – gondolom.

– És ő itt van a közeledben. Feltehetően a Te ügyedben jár itt. Ezt nem értem. – áll meg Jocó az egyik lapnál fejcsóválva:

– Mert mi még itt a börtönön belül is el vagyunk zárva a külvilágtól, de akárhogy is forgatom ezt a kártyát, mégis azt látom, hogy neked ma ajándék áll. Csomagot fogsz kapni.

– Jocó – válaszolok nevetve –, ez nagyon jó volt, de ez egy abszurd dolog, mert ajándék már az is, ha nem ordítanak ránk, ha éppen kikísérnek a folyosón kihallgatásra, és nem rúgnak fenékbe, szóval ez az ajándék itt nagyon relatív fogalom.

– Nem, nem – állítja Jocó –, materiálisan megfogható ajándékot fogsz ma kapni.

– Jocó – mondom –, rendben van, jót szórakoztunk, de most beszéljünk másról!

Nem telt bele egy óra, kinyílt a börtön tátika, ahol a csajkát szokták beadni. Csak egy kezét láttam, s mögötte a sötét köpeny ujját – tehát börtönőr lehetett az illető –, és egy barna csomagolópapírba burkolt csomag hullott be a tátikán keresztül. Odamentünk, felemeltük, és legnagyobb meglepetésemre egy pár nagyon jó kolbász volt benne.

Jocó rám nézett nevetve: – Tudod, a liló nem hazudik. – A liló cigány nyelven a vető kártya. És később derült ki, hogy azon a napon járt ott a feleségem, hogy a börtönparancsnokkal és a politikai tiszttel beszéljen, hogy mi lehet velem, mert nem kapta meg tőlem a soros levelet.

A börtönparancsnok közölte vele, hogy súlyos fegyelmi vétséget követtem el, mert találtak nálam 20 dkg császárhúst, és nem akarom elárulni, hogy kitől kaptam. A feleségem erre fölháborodva közölte vele, hogy: – Rémes, hogy a férjemet még a börtönben sem hagyják békén, provokálják, és mindent elkövetnek, hogy elpusztítsák! Ennek én nyilvánosságot fogok adni! – tette hozzá erőteljesen.

– El fogok menni a párközpontba és elmondom Sándor Józsefnek, hogy önök vadállati módon hajszát kezdtek a férjem ellen!

Béres, a főparancsnok, megrökönyödve kérdezte a feleségemtől: – Csak nem tételezi fel rólam, hogy én, aki a Rajk ügyben is ültem, a férjét üldözöm?

Mire a feleségem megkérdezte Bérestől, hogy most milyen alapon beszélnek egymással: – Mint az elítélt rab felesége a börtönparancsnokkal, vagy miután már ismerem önt, a volt partizán a partizánnal?

– Természetesen, elvtársnő, beszéljessünk, úgy, mint volt partizán a partizánnal. – egyezett bele Béres.

– Rendben van – mondta a feleségem –, akkor most még egyszer megkérdem öntől, miért csinálják ezt a hajszát?

– Nézze elvtársnő, minden megkönnyebbülne, ha a férje megmondaná őszintén, hogy mi van.

– Gondolom, a férjem nem mondhat semmit, mert nem követett el semmi olyat, ami a szabályzatba ütközik, hanem az itteni ellenségei, az ÁVH-sok azok, akik még itt sem hagyják élni. – felelte a feleségem.

– De elvtársnő – mondta Béres –, nekem ezt az ügyet végig kell vinnem. De maga mit tenne az én helyemben?

– Béres elvtárs, miután mi úgy beszélünk most, mint volt partizán a partizánnal, nyugodtan mondhatom magának, hogy ez a kérdés föl sem merülhetne nálam, mert én semmiképpen sem képelném magam az ön helyébe. Pláne, miután már ültem a Rajk ügyben, nem vállalnék egy ilyen beosztást, ahol egy más előjellel ugyan, de volt bajtársaimat kell, hogy üldözzem!

Ettől Béres annyira megijedt, hogy nem mert a feleségemmel négyszemközt maradni és tanúként behívta Czeba őrnagyot, a politikai helyettesét, hogy most már előtte folytassák a beszélgetést. Ennek a beszélgetésnek az lett az eredménye, hogy a feleségem kiprovokálta, hogy írhattam neki egy néhány soros levelet, dokumentumként, hogy még nem ölte meg. De azt a levelet már nem kaptam kézhez, amiben a feleségem irt nagyanyám halálhíréről.

Két és fél hétig tartottak engem a Doberdón, de mivel még mindig nem voltam hajlandó elárulni, kitől kaptam a császárhúst, levittek egy zárkába, ahol négyen voltunk, nagyrészt Jehovisták. Már másnap reggel 6 órakor, eléggé leromlott szervezettel, minden átmenet nélkül kivittek az uszályra, amely a börtön részére hozott szenet, kirakodni. A szénkirakodás azt jelentette, hogy egy nagyon keskeny pallón kellett egy talicskát feltolni. Miután megpakolták, meg kellett fordulni, és egy másik pallón végig balanszírozni. Egy-egy mázsát kellett 100 m-re elvinni sáros talajon, és utána egy halomra feltolni, ahol összegyűjtötték a szenet és azt ott kidönteni. Ez önmagában is nehéz munka, de itt Fazekas őrnagy – aki már első pillantásra egy szadista SS tisztre emlékeztetett – annak ellenére, hogy ilyen kemény munkánál minden órában legalább 10 perc szünetet szoktak tartani, minket megállás nélkül délig dolgoztatott. Délben kaptunk ebédet és egy óra szünetet, utána dolgoztunk megint, megállás nélkül sötétedésig.

Ez egy embertelen munka volt még azoknak is, akik fizikumban jóval erősebbek voltak, hát még nekem, két és fél hetes „fogyókúra” után, betegen, legyengült szervezettel. Három nap után megértettem, hogy gyorsan ki kell másznom a csapdából, mert ha nem, halál vár rám. Ziháló tüdővel tántorogtam az imbolygó pallón és éreztem, ha elvétem a lépést és a vízbe zuhanok, percnyi tévovázás nélkül agyonlőnek „szökési kísérlet” miatt.

Tudtam, hogy az éhségstrájk után Vácra helyezett új börtönparancsnok, Béres őrnagy Auschwitzot túlélő zsidó. De azt is tudtam, hogy több évet ült a Rajk perben Vácott is, és gyűlölte a vele akkor kegyetlenkedő öröket. Úgy hallottam, hogy Fazekas sem bánt vele annak idején kesztyűs kézzel. Erre építettem tervemet, amikor kihallgatást kértem tőle. Kihallgatást kérni a parancsnoktól – ebben a helyzetben – kockázatos dolog volt. Tetőtől-talpig megmotoztak és órákon keresztül álltam a napon a fallal szemben, tarkóra helyezett kézzel. Végül is bevezettek az őrnagyhoz. Dupla vagy semmit játszottam.

– Mit szólna ahhoz, ha valaki azt kiáltaná, hogy ön egy auschwitzi hóhér?

Felpattant, mintha kést vágtak volna belé: – Hogy merészel ilyet...!

– Csak jelezni kívántam önnek, hogy a parancsnoksága alatt álló börtönben vannak tisztek, akik ugyanolyan kápo módszerekkel dolgoznak, mint azok, akik Auschwitzban mészárolták a zsidókat.

Felhasználtam elképedését és ecseteltem Fazekas börtönsszabályzattal ellentétes kiskirálykodását. Paprika vörösen, nyomban hívatta Fazekast és utasította, hogy tartsa be a szabályzatot: a nehéz szemelési munkánál a csoportokat óránként kell váltani.

Béres megkérdezte, hogy hajlandó vagyok-e megmondani az illegális ételcsomagot hozó őr nevét?

– Nem mondhatom meg. Ön sem mondta volna meg hasonló helyzetben.

Megköszöri torkát: – A börtönsszabályzat megszegésért fél év összkedvezmény elvonással büntetem. Elmehe!

Elégedett voltam vállalkozásommal. Azzal is, hogy a parancsnok fegyelmi fenytéssel zárta le az ügyet. A „kápók” külön mutatószámainak ezzel vége, gondoltam.

Míg Fazekas visszakísért a partra, kígyóként sziszegte a fülembe: – Kopácsi! Ezért még fizetsz! Kikészítem a bőrödet. Az én kezem kemény és messzire élér!

Derűsen néztem vele szembe, és közöltem vele: – Még ha olyan hosszú, hogy Moszkváig ér, akkor is lekéstél a skalpolásról.

Mire visszaértünk már ott volt a váltás is. Egy órát pihentünk és cigarettáztunk, aztán újra dolgoztunk egy másik órát. Társaim között csöves is volt már, köztük elég sok cigány, akik kisebb bűncselekményekért kaptak 6 hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetést. Így lehettem fültanúja néhány beszélgetésnek is, ami két fiatal „füstös képű” között zajlott le.

– Másfél évet kaptam első fokon.

– Hát miért?

– Mert hülye volt az ügyész, és hülye volt a bíró.

– Miért, mit csináltál?

– Tudod, hogy van ez. Ráverik a balhét az emberre.

- Nem baj, komám – vigasztalja a haver –, majd másodfokon kiderül az igazság.
- Na, az baszna be nekem! – mondja ijedten a fickó.

A másik sarokból ugyancsak hallom, amint két fickó érdeklődik egymás balhéja után:

- Egy évet kaptam. Azt mondták, hogy betörtem és elvittem ezt meg azt.
- Mond, hát nem tudtál alibit igazolni?
- Mit kellett volna igazolni nekem?
- Hát hogy nem voltál ott, ahol voltál.

A munkaidő végeztével összeszedették velem a holmim és átvittek egy úgynevezett fegyelmi zárkába, ahol mind olyanok voltak, akinek valami miatt kedvezmény elvonása volt. Itt főleg '56-os fiatalok voltak, akik valamennyien a gombgyár különböző üzemszékeiben dolgoztak, mint szerszámkészítők vagy esztergályosok. Közölték velem is, hogy ettől kezdve én is esztergályos leszek. Ennek a hírnék még külön örültem is, mert tudtam, hogy a szabadulásom után mindenképpen fizikai munkán kell majd kezdenem, és minél jobban belejövök a szakmába, annál több esélyem és lehetőségem van.

Elérkezett a spájzolás napja, amikor mindenki más, aki nem volt fegyelmin, megkapta a megrendelt dolgokat. Visszatértünk a zárkára a műhelyből és legnagyobb meglepetésemre láttam, hogy valamennyiünk ágyán ott van egy halomban, más élelmiszerral együtt, cukor, zsír, szalonna, de az én ágyamon volt a legtöbb, legalább 5 kg kockacukor, vagy másfél kg zsír, 1 kg szalonna, keksz, és alma is.

- Hát ez meg micsoda? – kérdeztem társamtól elámulva.

– Ez, kérlek – mondja –, az '56-os rabok szolidaritás ajándéka a fegyelmi zárka részére. Azok adták össze, akik ezen a folyosón dolgoznak.

- Jó, de hogy került be ez a zárkába? – kérdem.

- Tudnak róla az őrök is, mert közöttük is vannak szimpatizáns emberek.

És másnap, amikor az egyik őrmester, aki éppen az ebédet osztotta, odaszólt hozzám, amikor a csajkával elé álltam: – Maga az a Kopácsi, aki nem volt hajlandó elárulni az őrt?

- Kérem, tisztelettel, igen. – válaszoltam.

– Na, akkor jöjjön ide, ha megette a kaját! – és kimért nekem a krumplira a megszokott pár darab csafatka húsdarab helyett egy fél csajka tiszta húst.

És bár, mint fegyelmisek, el voltunk tiltva a havi mozi látogatástól is, de aznap az ajtó kinyílt és elhangzott a parancs: „Fegyelmisek, odavágódni a sor végébe!”

Egy szovjet filmet láttunk, bár a címére nem emlékszem, de arra igen, amikor a közönség nagyot derült azon a jeleneten, ahol a csekisták és határőrök valakit kísérnek és az ÁVH-s tiszt meghajol, és kezét csókol valakinek. A mellettem lévő sorban felállt az egyik vidám fickó, és a nevetés után azt mondja: – Nézzétek, megdőlt az ÁVH.

Ez a kiváltságos kapcsolat, ami az őrök meg társaim között velem szemben kialakult, valószínű, hogy nagyon gyorsan a parancsnokság fülébe jutott, mert nem egészen egy hónap után megint összeszedték velem a holmimat és a fegyelmi zárkáról elszállítottak a Gyűjtőbe.

Vagányok és vamzerek

Másnap, ahogy megérkeztem a Gyűjtőfogházba, Sziklai Laci, mint a börtön borbélyja nyitotta rám az ajtót és mondta: – Tudtam, hogy jössz. Ha akarsz melózni, csak szólj az őrmesternek, és mond, hogy értesz a szobafestő és mázólo szakmához.

Másnap, miután valóban ezt válaszoltam az őrmesternek, átvittek a „jobb csillag” egyik szárnyába, amit a Vácról ideszállítandó politikai foglyok számára készítettek elő. Itt főleg köztörvényesek dolgoztak, nekik volt egy szobafestő brigádjuk. Ezek közé vitt engem Sziklai. Egy forradásos arcú, tipikus tizenharmadik kerületi vagány volt a vezetőjük, aki így fogadott: – Komám! Hallom, hogy te rendőrfőkapitány voltál.

- Egy pillanatra elállt a lélegzetem. – Kész a számlám. – gondoltam. – Ezek fel fognak aprítani.

Ehelyett a fickó kedélyesen folytatta: – De nincs semmi baj, mert ennek ellenére igen jó információkat kaptam rólad a haveroktól. – Aztán barátságosan megveregette a hátam és hozzátette: – Mostantól

kezdve a mi védelmünk alatt állsz. Meglátod, úgy fogsz élni, mint Ábrahám kebelén. – Hálásan pislogtam Sziklai Laci felé.

Dél felé, pár órai munka után, magához hívat a vagányok vezetője, aki egy magas, fekete, kicsit cigányos képű, igazi angyalföldi gyerek volt, civilben szállítómunkás. Többszörösen büntetett előéletű gyerek, aki lopásért, betörésért, hivatalos közeg elleni erőszakért (tehát rendőrverésért), és egy erőszakos nemi közöszlőségért (amit ő csak „gyorsbaszásnak” emlegetett), éppen négyévi büntetését töltötte le. Közli velem: – Mivel te nyilván műveltebb ember vagy, lesz neked egy bizalmi feladatod. Te leszel a csoportunk sajtófelelőse. – Bambán nézhettem rá, mert rögtön megmagyarázta: – Én, tudod, Népszabadság előfizető vagyok, és naponta kapom az újságot. Mostantól te fogod majd a déli szünetekben az arra érdemes cikkeket ismertetni.

– De tudomásom szerint a börtönben nem jár a Népszabadság, csak a hivatalos Börtönújság.

– Hát, aki nem fizet elő, annak valóban nem jár, csak hogy én előfizető vagyok. Igaz, nem hat forintot fizetek, mint a kintiek, hanem valamivel több mint száz forintot, ezért az ő naponta szállítja nekem a Népszabadságot.

Ez egy érthető dolog volt, mivel a csöveseket éppúgy érdekelték a politikai hírek, mint a politikai foglyokat, hiszen egy amnesztia éppúgy, sőt hamarabb vonatkozhatott rájuk, mint a politikaikra.

Az én érkezésem éppen karácsonyra esett, és még mindig kedvezményelvonnás alatt voltam, ami azt jelentette, hogy nem kaphattam meg a karácsonyi csomagot. Ünnepestélyén az ágyam tele volt pakolva jobbnál jobb falatokkal. Körülnézek, és kérdelem a fiuktól, hogy ez meg micsoda?

– Te most éppen diétás vagy, azért ez most jár neked.

– Én ezt nem fogadhatom el. – szerénykedem.

– A pofádat befogod, vagy szétverem! – mondja a srác kedvesen.

Karácsony másnapján Sziklai Laci állít be és csomagjából mindent megfelelően, elem tette. Szabadkozásomra közvetlenül csak így felelt:

– Az anyádnak a picsáját. Hát te mit tettél velem, amikor a Doberdón voltam? Úgy vágom ki az ablakon a csomagot veled együtt, hogy repül, ha megsértesz!

Majdnem könnybe lábadt a szemem hallván a cáromkodással kevert mondatokat.

Itt kerültem össze Rókéval is. Kicsit cigányos, ravasz kifejezésű figura volt, innen kaphatta a nevét. Ő is a tizenharmadik kerületi Dzsumbujból jött, és ő is volt már büntetve hatóság elleni erőszakért és „gyorsbaszásért”. Ezekért, meg az ’56-os forradalomban való részvételéért 14 évet kapott. Mikor megismertem, a vagány múltját már elfeledtette a politikai jelen, mert ’56 miatt ő is politikainak számított, és úgy is viselkedett, mint egy politikai. Sok személyes emlékét mesélte el nekem, de másoktól is hallottam, hogy habár harcolt ’56-ban, sokszor mentett meg ávós tiszteket az atrocitástól. Nem a pisztolyt gyorsan elsütő, vérengző típus volt. Mély humanitásról tett tanúságot, az volt a véleménye, hogy azon kell segíteni, aki éppen üldözve van. Így személyes tekintélyével mentett meg embereket. Ezt a nézetét a börtönben is vallotta, sőt, gyakorolta. Például a váci börtönkórházban ő járta körbe a zárkákat egy nyakába akasztott tálcával, és az orvos által felírt gyógyszereket szállította az egészségügyi őrmester felügyelete alatt. Közben szállította a híreket, üzeneteket is, rendkívül találékony módon. Volt ebben az őrségnek is cinkossága, mert az igen drága külföldi gyógyszerek, amiket a fogoly orvosok megrendeltek „kipróbálásra”, időnként kijutottak a börtönből. Amikor ez Dr. Mengele tudomására jutott, és vizsgálatot rendelt el, Róka megbotlott a tálcával és fél emeletet gurult lefelé. A gyógyszerek persze szétszóródtak, szedte boldog-boldogtalan, ő és rab, egyaránt. Persze a nyilván tartás ezek után úgy összekuszálódott, hogy lehetetlen volt a vizsgálatot lefolytatni.

Róka az éhségsztrájk idején is különböző híreket szállított, ezért a sztrájk szervezői egyikének tekintették, és beszállították Vácról a Fő utcára. Mint megtudtuk, ellenük a „népi demokrácia megdöntésére szőtt összeesküvés” vádjával folytattak eljárást. Ez igen komikus volt, mert hogyan dönthetnék meg a börtönben őrzött emberek a Népköztársaság rendjét? De az ávósok végig akarták vinni ezt a játékot egészen a bitófáig. Aztán nem tudom milyen politikai erők szóltak bele, mert a tárgyalást ugyan megtartották, hónapokig gyötörték őket, de végül is egy-két évet kaptak, és az amnesztia rájuk nem vonatkozhatott. De Róka ezt nem tudta előre, és bár nem volt gyáva ember, most úgy érezte, hogy itt valójában az életéről van szó, és lenyelt egy húszcentis drótdarabot. Mivel itt nem tudták megoperálni, Tököltre szállították, és ott vették ki a gyomrából a drótot. Rókát utána a sátorlajújhelyi szigorított büntetőintézetbe vitték.

Külön ki kell térnem arra, hogy az ávosok ezt az éhségstrájkot akarták felhasználni, hogy ellenem is eljárást indíthassanak, és ha már az első per alkalmával nem tudtak eltenni láb alól, reménykedtek, hogy akkor majd valamilyen formában ennek a pernek a keretén belül sikerülni fog.

A Fő utcából visszatért rabtársak is mondták, hogy a kihallgatások menete is ebben az irányban folyik. Róka igen szellemesen védett engem meg: – Ugyan mit akarnak attól a szemellenzős kommunistától? Hát még ez most is hithű kommunista, nem megy az bele ilyen dolgokba...

Később, miután őt már visszahozták a Gyűjtőbe, megint összekerültünk. Ő egy éves összkedvezmény-elvonásban részesült. Ő is bekerült a dzsumbujos festő brigádba, és együtt festettük az ágyakat. Amikor én megkaptam Sziklaitól a fele csomagját, odamentem hozzá, hogy felezzünk. Azt mondta: – Édesapám, te nem felezel velem, legfeljebb én felezek Veled, mert én is kaptam csomagot.

Kiderült, hogy az ő hozzátartozói nem törődtek a kedvezmény elvonással, küldtek neki csomagot, és Róka a dumájával úgy megzavarta az őrt, hogy az odaadta neki. Erre a hozzátartozói a másnapi váltáskor megint beadtak egy csomagot és az őt ezt a csomagot is engedélyezte Rókanak.

– Ezt hogy csináltad, Róka? – érdeklődtem.

– Ó, hát az nem volt olyan nagy dolog. Az őrmester egy jó gyerek, de olyan bunkó amilyen csak egy fegyőr lehet.

Az őrmester, akit mi csak egyszerűen „Su betűnek” tituláltunk, valóban hírhedt volt a butaságáról. Egyik alkalommal, éppen amikor csomagot veszünk át, megjelenik a Gyűjtő nyilvántartó-vezetője, akit úgy hívtak, hogy a Szép-Kovácsné. A főtörzsőrmesternő egy babaarcú kövér szépség volt, és persze ahányszor megláttuk, mindig röpködtek a megjegyzések:

– Jaj, az a Szép-Kovácsné, az Isten csak egyszer segítene rá...

– Igen, tényleg jó nő, csak egy kicsit molett...

Erre az őt – mert az ővé az utolsó szó – így zárta le a diskurzust: – Hát, én nem tudom emberek. Velem szemben még sosem volt molett...”

1961-ben a Gyűjtőfogház egyik munkatermében berendeztek egy cipészüzemet, és mi Rókával együtt bekerültünk ebbe a részlegbe. Ez az üzem egy zseniális, ravasz zsidó őrnagy újítási ötlete volt. A hadseregnek voltak annak idején orosz típusú vászonszárú csizmái, amiket kiselejtezték. Ott álltak nagy halomban használatlanul, vagy csak alig használva. Az újítás abból állt, hogy a kiselejtezett csizmákból a felsőrészt kibontják, és ebből vászon tornacipőket készítenek. Az őrnagy, aki eredetileg cipész volt, kidolgozta ennek a technikáját, és ezért lényeges újítási díjat vett fel. Mivel ennek feldolgozása a börtönben, a börtön munkaerővel volt a leggazdaságosabb, itt kezdték meg a termelést. A cipőfelsőrész-készítést fázisokra osztották fel: az első volt a szabászat, aztán a cipőknek az összeragasztása, a cipőknek az összedolgozása, a talpnak a megmunkálása. Ez manufaktúrális jellegű munka volt, és norma alapján ment a munka végzése. Nagyon fontos volt, hogy ki milyen helyen ült, és dolgozott a szalagnál, mert aki lassú munkás volt, az meg tudott állítani egy munkafolyamatot, és így a teljesítményt is lelassította. Én épp Róka mellett ültem, ő intézte így a dolgot, és egymás kezére dolgoztunk. Egyik nap Róka odaszólt nekem: – Figyelj ide! Most te lazítani fogsz, és a többiek is lazálni fognak. Ez így megy majd egy-két hétig, és aztán majd meglátjuk, hogy mi lesz...

Na, a termelékenység szépen leest, és mivel a parancsnok és az ott dolgozó börtönőrök (akik művezetők voltak, vagy előmunkások) prémiuma a termelés eredményétől függött, elkezdtek siránkozni a zsebük miatt. Az őrnagy akkor engem és még valakit magához hivatott és kérte, hogy tegyünk valamit, szervezzük újra az egész munkafolyamatot, mert ez így nem jól van, ha az egész csoportnak lerontjuk a tevékenységét.

Nagy mérgesen mentem vissza és mondtam Rókanak: – Én nem tudom, mi volt a politikád ezzel a dologgal, hogy lelassítottad a termelést. Most az őrnagy a másik taggal együtt jól leszúrt bennünket, és tudod, hogy börtönön belül még fegyelmi is lehet ebből.

– Csak bízd rám ezt a dolgot! – mondja Róka – Tudom én mit teszek. Most szépen megcseréljük a helyeket. Te ide ülsz, és most rápörkölünk a dologra. Dumálhatunk közben, de a munkának mennie kell.

És valóban, napokon belül lehetett látni a termelési eredményeken, hogy napról-napra növekednek. Egy hónap múlva az őrnagy magához kérte a munkalapot, hívatta Rókát, aki belső munkavezető volt, és ő adott referenciát, hogy mint szervezték meg a munkát. Ezek után legnagyobb meglepetésemre az őrnagy magához hivat, és azt mondja: – Úgy látom, önnek használt a kritika, és ezért egy rendkívüli levélírást engedélyezek az Ön számára, és a beszélőt a feleségével tíz perc helyett meg fogom hosszabbítani harminc percre.

Mikor mindezt közöltem Rókával, így szólt: – Na látod, ürge, így kell politizálni, nem úgy, ahogy ti tettétek! Először egy kicsit rosszabbul, aztán feljönni. Akkor jön a vállveregetés. Becsületből lófaszt élsz! Gógyival kell dolgozni, nem úgy, mint ti!

Így jutottam egy rendkívüli levélíráshoz, és amikor letelt az összkedvezmény-elvonásom, akkor a beszélőt a feleségemmel jutalmul a termelési eredményért tíz perc után még húsz perccel meghosszabbították.

Így dolgoztunk három-négy hónapig a cipészüzemben. Az ebédszünetben többször voltam tanúja, amint a cigányok – mert a csoportunknak több mint ötven százaléka az volt – önfeledten elkezdtek dúdolni, az egyik a földet, a másik a talpát verte, és pillanatokon belül hangulatos cigány muzsika és tánc kerekedett. Akkor láttam először ezeket a folklór jellegű táncokat, és akkor hallottam először azokat a bús keserves és fülbemászó igazi cigány dalokat, amelyeket máig szívesen őrzök és éneklek. Itt van belőlük néhány:

Kertem alatt jár a posta,
Talán a levelem hozza.
Hozd el postás a levelet,
Ne szomorítsd a szívemet!

Sárga kocsi, sárga szerszám,
Szépen pereg négy pej után.
Nem pörög az, senki másnak
Csak az én mágnás babámnak.

Devla, devla, de megvertél,
De szerencsétlenné tettél!
Elvetted a feleségem,
Kiben volt a reménységem.

Megbotlott a lovam lába,
A vármegye kapujába.
Azért botlott meg a lába,
Mert a romnyim be van zárva

Börtönajtó szakadjon ki,
Te meg rózsám szabadulj ki!
Szabadulnék, de nem lehet,
A fegyőrök nem engednek.

Miután a cigányok, akik otthonról nemigen voltak olyan jól eleresztve, és emiatt nem is kaptak csomagot, no meg, miután csak akkor kerültek be a termelésbe, és ezért a spájzolósi lehetőségük is kisebb volt, egy-egy cigarettáért olyan táncolást rendeztek, hogy még az örök is szívesen nézték. Persze ezeknek a cigányoknak legnagyobb többsége kis tolvaj volt, maximum hat hónap vagy egy évre ítélve. De nagyon sok volt köztük a TBC-s, és mivel Vácott volt az egyetlen TBC-s kórház, volt rá eset, hogy egy ősszel szabaduló csöves, akinek se kutyája, se macskája nem volt odakint, a fülem hallatára mondta a főtörzsőrmesternek: – Itt a kórházba megvan a meleg helyem. Mint TBC-s itt minden nap kapok egy liter tejet, megvan a kajám. Kérem, ne dobjanak ki télvíz idején!

De hát senkit nem lehet benntartani a büntetése letöltése után, így aztán amikor lejött a fickó a ruha raktárba, ahol átadtam neki a civil ruháját, azt mondta: – Idefigyelj komám. Egy kérésem van: ezt a rabruhát tedd félre, mert egy héten belül megint itt leszek. Nem megyek a betoncsőbe aludni, mért dögöljek ott meg?

Pontosan olyan bűncselekményt tett – mert jobban ismerte a paragrafusokat, mint bárki –, amiért hat-hét hónapot kapott. És egy hét múlva megint ott volt, és szépen átvészelte a telet. Hihetetlen volt számomra: az ember legnagyobb kincse a szabadsága, és vannak olyanok, akiknek a börtön falai biztonságot jelentenek a téli megfagyás ellen!

A cipő szaküzemben volt köztünk egy közismert vamzer, akinek a neve Kovács József volt, de mindenki csak Parasztbárónak hívta. Ez valamikor egy rendőrtörzsőrmester volt, egy parasztyerek, de a fellépése, mint egy báróé. Olyan dumája volt, hogy a nőket pillanatok alatt levette a lábukról. Egyéb-ként disszidálókból gazdagodott meg, amikor ítéletet mondtak fölötte, már másfél millió forint körül járt az az összeg, amit, mint rendőr így összeharácsolt. Úgy lépett föl, mint egy rendőrnymozó, tehát állandóként szedte rá az embereket. Tíz-tizenkét évet kapott, mert valamilyen hivatali titok

kiszolgáltatásával is vádolva volt. De a börtönben a rabok és az örök is szájtátva hallgatták a dumáját. Az örök mesélték, hogy a tárgyalásán szebbnél szebb nőkkel volt tele a terem, akik elragadtatva hallgatták. Egyetlen időse nő vádolta csak, hogy házasságot ígért neki. Erre a Parasztbáró így szólt:

– Tisztelt bíró úr, tessék szétnézni a hallgatóság között! Gyönyörűbbnél gyönyörűbb nők ülnek itt, ez mind a szeretőm volt, de egyik sem mondja, hogy házasságot ígértem neki. Csak pont ennek a nőnek ígértem volna, aki markotányosnő volt a Rommell hadseregben, aki Sztálingrádnál az ágyút húzta?

A hallgatóság olyan röhögésbe tört ki, hogy azonnal felfüggesztették a tárgyalást.

A Parasztbáró magas, széles vállú, markán sarcú, férfias ember volt, behízelt modorú, szuggesztív egyéniség. Akkor is, amikor háryjánoskodott, akkor is, amikor tudtuk, hogy sötét vamzerdolgai vannak, szívesen hallgattuk, mert kiválóan tudott mesélni. Lebilincselő elbeszélő volt, és valóban tátott szájjal hallgattuk. Ő volt ekkor mindennek a központja, minden mást elhomályosított, úgyhogy teljesen értettük sikereit a nőknél, és azt is, hogyan tudott milliókat kicsalni emberektől, és mindenkit becsapni. Sokszor még a kórház helyettes parancsnoka, egy BV százados orvosnő is hatása alá került, ő sem mert vele szemben szigorúan fellépni, sőt talán még titkos borzongással is hallgatta, pláne amikor a parasztbáró ezzel szédítette: – Százados úrnő, tisztelettel, ha kijutok innen, én gyémántból fogom az utat kikövezni, amerre jár, és kacsalábon forgó kastélyt építek magának, a jószágáért!

Egyszer viszont a Parasztbáró valamilyen üzleti ügyben keresztezte a vagányok útját, ha jól emlékszem, beárulta őket, hogy van náluk kis rádió. Tény, hogy a műhelyben összeült a „vamzer-ellenes bizottság” és ítéletet hozott a Parasztbáró ellen. Azt nem tudtuk pontosan, hogy kikből áll ez a bizottság, csak elejtett szavakból tudtunk következtetni, hogy Róka is benne van a dologban. Egyik nap délután befejeztük a munkát, felsorakoztunk, és hármassorban megindultunk a lépcsőn. Az egyik fordulóhoz értünk, amikor egy nehéz test zuhanását hallottam. Mellettem egy csíkos ruhás test húzott el, és beleállt a falba. Aki fejfel lezuhan, az természetesen elveszti az eszméletét, és a Parasztbáró is véres fejfel, mozdulatlanul feküdt a földön. Azonnal hozzá rohantak az örök, és eszméletlenül, súlyos állapotban szállították a kórházba. Csak napok múlva tudták kihallgatni, akkor azt vallotta, hogy hirtelen egy rúgást érzett, ezért zuhant le.

– Hogyan, hát nem nézett körül, vagy hátra, hogy ki volt?

Mire a Parasztbáró így felelt: – A százados úrnak lenne ideje hátra nézni, mikor jól seggbe rúgják, hogy fejfel lefelé repül?

Utána óriási nyomozás kezdődött, mindenkit külön kihallgattak ebből a csoportból, aki ott lement a lépcsőn. Lehattunk vagy húsz-huszonöten, de senki sem tudott felvilágosítást adni. Rókát többször kihallgatták, ő azt mondta, hogy ő még a fordulóban volt akkor, és semmit sem látott. A központból is jöttek vizsgálni a történeteket, nemcsak a helyi ávosok, mert a Parasztbárót többször is felhasználták, időnként még a Fő utcába is elvitték, és fogda-ügynökként dobták be kihallgatás alatt lévő emberekhez. A nyomozás hatalmas apparátussal folyt, de nem tudtak kideríteni semmit. A Parasztbárónak olyan súlyos sérülései voltak, hogy csak lassan gyógyult. Utána még egyszer átvitték a Fő utcába, és amikor onnan visszakért, egy egyszemélyes zárkába tették. Egyik éjszaka riasztották az egyik raborvost, aki velünk egy zárkában volt, hogy futólépésben induljon. Mint kiderült, a Parasztbáró felakasztotta magát, és az orvos akkor érkezett a helyszínre, amikor a szíve éppen megállt. Közvetlen artériás injekcióval aztán sikerült neki újra megindítani a szívét, de aztán a többi rabok jól leszidták az orvost, hogy: – Nem tudtál megbotlani, te rühes?

Az szegény szabadkozott, hogy ő mint orvos cselekedett, és bár igazán tudja, hogy ki ez a Parasztbáró, de nem tehetett egyebet, mint az utolsó tíz pillanatig is kötelességből küzdeni az életéért.

Persze vagány és vagány között is volt különbség. Vegyük például Kuksit, aki elálló fülei miatt kapta a nevét. Különböző egy teljesen kopasz, alacsony ember volt, repedtfazék hangja Lenin hangjára emlékeztetett. A váci börtön kórházába igazi, vagy csinált betegségét kipihenni, visszaeső bűnözőként került. Épp akkor politikainak volt minősítve, mert – mint mondta – a forradalom alatt „fegyveres kéregető” volt.

– Tudod – mesélte nekem egyszer –, én így szóltam az ürgékhez este az utcán: kérem szépen, segítsen a bajba jutottnak, és adjon néhány száz forintot! Nagyon udvariasak voltak velem, és átadták a pár száz forintot. És képzelj, az a hülye bíró, az azt mondta, hogy én raboltam, mert gitár volt a nyakamban. Hát rablás ez? – Miután ezt november 4-e, azaz az oroszok bejövetele után cselekedte, ezért – mint fegyverest – életfogytiglanra ítélték. Felgyógyulása után bekerült a Filatélia üzembe, ahol más nagyimrések között Fazekas Gyuri is dolgozott. Ez egy harmincfős üzembrész volt, ahol bélyegeket válogattak, amiket exportra küldtek ki. Így hát valutát hozó műhelynek is lehetett tekinteni. Külön teremben dolgoztak, az asztalon rengeteg bélyeg, csipesszel válogatták őket, és különböző tasakokba rakták. A parancsnokuk Mari Néni volt, aki arról volt híres, hogy az ötvenes években, mikor még az AVH kötelékébe tartozott, asszonyos vonásai ellenére egy rabot, aki egyébként villanyszerelő volt, beküldött a börtön fala és egy villanyvezeték-rendszer közé, és agyonlőtte „szökését”.

Dolgozott itt egy Rézvári nevezetű ember is, egy közismert vamzer, aki többször feljelentette a Népszabadság előfizetőket, azaz, akiknek az örök jó pénzért naponta szállították kívülről az újságot. Ezt az alakot már többször is megverték emiatt, maga Róka is részt vett egyszer egy ilyen vamzer-megfenyítő akcióban. Az egyik Népszabadság lebukás után elhatároztuk, hogy a Rézváriból most már elég, meg kell büntetni, de úgy, hogy a tetteseket ne lehessen megtalálni.

Kuksi mondta: – Édes fiaim, ezt csak tömegverekedés formájában lehet megoldani. Ketten majd összeszólalkoznak, mások odamennek csitítani, ők is belekeverednek, aztán úgy intézzük, hogy Rézvári barátunk a kupac aljára kerüljön és a pofonok meg a rúgások kilencven százalékát ő fogja kapni. De – tette hozzá Kuksi –, én vagány gyerek vagyok, nálam ennek szabott ára van, részben a kidolgozásért, részben a kivitelezésért. Tíz pakli dohányt és tíz pakli cigarettapapírt fogok kapni! – Heves alkudozás következett, végül is megegyeztek nyolc pakliban.

Másnap aztán a tíz órás munkaszünetben megkezdődött az akció. Kuksi és még valaki összeszólalkozott: – Te szidta az anyámat? – felkiáltással. Elcsattant egy-két műpofon, nemsokára az egész Filatélia ott verekedett, természetesen a kupac alján a Rézvári-gyerek, aki a végén elvesztette az eszméletét is.

Mari Néni, a parancsnok először megpróbálta csitítani a társaságot, de nem bírta velük, végül kiugrott az ajtón segítségért. Közben Kuksi olyan pofont kapott valami bivalyerős embertől, hogy szaltót csinálva repült föl az asztal tetejére. Később letépett füllel behozták a kórházba, ahol röhögve mesélte, hogy Martinique-től Trinidad-ig minden bélyeget lesöpört erről az asztalról. Aztán berohantak az örök és puskatussal szétválasztották a társaságot. Rézvárit eszméletlenül hozták be a kórházba.

A végén csak apróbb fegyelmi büntetéseket osztottak szét a verekedésért, mert nem derült ki, hogy az egész célja a vamzer megverése volt. És bár csak alig páran tudták az igazi okot, a többiek is kiváló levezetést találtak a nagy verekedésben, mert minden feszültség, kezdve a szexuális frusztrálástól, a lehető legjobb módon vezethető így le. Úgyhogy a végén mindenki kielégült, az is, akinek betörték a fejét és kékre-zöldre verték.

Rézvári a zuhogó pofonok fergetegéből kiszámíthatta, és sejtette is, hogy mire ment ki a játék, de mivel bizonyítani semmit sem tudott, csendben maradt. De ettől kezdve amúgy sem láthatott bele a kártyákba, így nem volt veszélyes senkire.

„Kopácsi, hol a rádió?”

Hírhetségünket végül is a kisrádiók oldották meg. A börtönben volt egy speciális részleg, ami az ávónak dolgozott. Itt, miután telefonokkal és lehallgató készülékek gyártásával foglalkoztak, megvoltak azok az alkatrészek, különböző elektromos szerkezetek, amivel össze lehetett állítani kis méretű diódás rádiókat. Az elektromérnökök kidolgoztak egy tervet, amelyben a telefonra ráépítettek egy diódát, és mint a régi detektoros rádiók, az erősebb budapesti rádiókat is lehetett vele fogni. Ezt a dióda kristályt viszont csak kívülről lehetett behozatni. De persze a börtönön belül is működött a besúgó, azaz a vamzer-hálózat, és ettől kezdve a hipiseknek, azaz a kutatósoknak a céltáblája a rádió lett. Megindult tehát a háború, és a verseny, hogy minél hamarabb egyre kisebb rádiók készüljenek.

Az első készülékek még antennával és földeléssel működtek, de hamarosan ezeken az immár két forint nagyságú készülékeken már hangszint is lehetett szabályozni. Később már elég volt egy vékony drót is, ami hasonlított a katonai cérna anyagához, és azt a varrószerzők között lehetett tartani. Az ember a feje alá tette, és amikor eloltottak a villanyt, a drótot a radiátorra kellett csatlakoztatni.

Nemcsak a hírekről volt szó, a zene után is sóvárogjunk. Óriási megnyugtató ereje volt. Volt olyan este, mikor nyolc óra után végighallgattam az egész műsort, cigányzenét, hangjátékot, híreket, a Himnuszt. Hiába voltam másnap egészen kifáradva, másnap este megint végighallgattam a műsort.

A rádió nem csak a hírszomjat, de kulturális éhségemet is kielégítette.

Ezt a rádiót eredetileg nekem Róka szerezte, de egy idő után elajándékoztam, mert éjjelente hallgattam, és nem tudtam magam emiatt kialudni. Kértem Rókát, hogy szerezzen nekem egy másikat, egy kisebb készüléket. Addigra a készülékek mérete már olyan kicsire zsugorodott, mint egy ostyába burkolt kinin-tabletta. Ezt egy hipis alkalmával le is lehetett nyelni, megvolt az előnye, hogy működőképes maradt még akkor is, amikor kikerült a gyomorból. Mondtam, rendeljen nekem egyet a „speciálban”, és majd elszámolunk, szokás szerint.

– Jó – azt mondja –, majd kapok egy fél liter rumot vagy likőrt.

Ugyanis akkor én már a kórház laboratóriumában dolgoztam, ahol hozzájutottam alkoholhoz, és kitűnő piákat készítettem, de én nem nagyon ittam, úgyhogy mindig volt a készletből. De közben én egy másik csatornán keresztül szereztem rádiót, nem a Róka segítségével. Egyik nap átjött hozzám a kórházba, és azt mondja, van itt az egyik fogtechnikus, szintén rab.

– Vigyázz –, mondtam neki – erről a pasasról elterjedt, hogy vamzer.

Róka csak legyintett és mondta: – Ez nevetséges! Olyan bulikban vettem vele részt együtt, hogy gyilkolni elmennék vele, nem félek attól, hogy beköp.

De azért, mint később kiderült, elhatározta, hogy „szondázza” ezt az alakot. Elmondta hát neki, hogy épp most szerzett egy új rádiót a Kopácsinak. Nem egészen egy óra múlva, épp a sötétkamrában a tíz órás híreket hallgatva, hívtam elő egy törést, amikor jön az ór. És bár én még egy nagyobb rádiót is könnyen el tudtam rejteni a laboratóriumban, mert voltak itt olyan készülékek, amelyekbe elrejtettem egy-egy dobozt, mintha annak az alkatrésze volna – de amikor kézben van a rádió, akkor már alig lehet elrejtetni az ellenőrzés során. Én zsebre tettem a rádiót, és kezemben a röntgenképpel hirtelen kiugrottam az ajtón, félrelökve az őrt, kiáltottam hogy:

– Törés, törés! Az alezredes úrhoz viszem megmutatni!

Az meglepett őr elengedett, én lerohantam a kazánházba, bedobtam a rádiót, és utána mentem az alezredeshez. Mérges voltam Rókára, aki ugyan nem tudta, hogy máshonnan van rádióm, de akkor is figyelmeztetnie kellett volna.

A végén a mérnökök szerkesztettek még egy világvevő rádiót is, amit beépítettek a falba. Lehetett vele fogni Szabad Európát, Londont, sőt, Amerika hangját is. Az elhárítók agyba-főbe keresték, hogy honnan keringenek a hírek a börtönön belül, amiket biztos, hogy nem a budapesti rádióból szerzünk.

Egy alkalommal egy tiszt beült a röntgenkészülékbe a vállát kezeltetni. Közben, mintegy mellékesen, kezdi kérdezni:

– Milyen érdekes ez, maga biztos ért a készülékekhez, ez is lámpákkal működik, mint a rádió, ugye? Mondtam neki, hogy igen.

– Kis átalakítással talán rádióvá is át lehet alakítani, ugye?

Mondom neki, hogy én ugyan nem értek hozzá, de könnyen elképzelhető.

– Kopácsi, hol a rádió? – kérdezi hirtelen éles hangon – Tudja?

– Igen, tudom. – felelem. – Bródy Sándor utca 5-7 alatt.

– Na, menjen a picsába! – mondta csalódottan – Nem ezt kérdeztem.

Végül is a kutatás abba az irányba terelődött, hogy valószínűleg a házimunkások, akik az ÁVH-s elhárító tisztek irodáit takarították a börtönön belül, azok hallgathatták ott az irodán ezeket a híreket. Úgyhogy ezt a készüléket sosem találták meg, mint ahogy a falba épített pálinkafőzőt sem.

Egy másik érdekes figurája volt a börtönkórháznak egy volt honvéd főtörzsőrmester, aki azért kapott életfogytiglani fogházbüntetést, mert parancs alapján felrobbantotta egy észak felől érkező szovjet katonavonatot mozdonyát, s így késleltette a szovjet csapatok bevonulását. Ezt az embert a kazánházba osztották be munkára, a Gyűjtőben levő rabkórház alagsorában. Ezért a rabnyelv Patkánynak nevezte el. A Patkány egy nagy termetű, angyalöldi munkás volt, nagyhangú, joviális fickó. Egyik nap meghí-

vást adott át, hogy egyik orvoskollégámmal menjünk le hozzá vacsorára, nyúlporékolt lesz és jamaikai rum. A nyúlporékolt valóban csodálatos volt, a jamaikai túlzásnak bizonyult. A valóságban denaturált szeszből kotyvasztották, és csak a rabfantázia emelhette a márkás italok közé. Nagyon jól éreztük magunkat. Viszont másnapról kezdve a kórházparancsnokság, de különösen az egyik körletparancsnok nagyon kereste a kórház macskáját. A Patkány égre-földre esküdött, hogy nincs összefüggés a vacsora és a macska között, és csak szabadulása után vallotta be, hogy mert nem kapta meg a beígért nyulat, és gentleman akart maradni, ő a bűnös macska ügyben.

Ez után a bizonyos nyúlporékolt vacsora után megbeszéltük Patkánnyal, hogy ez a pince jó terület arra, hogy ott üvegeket lehet elrejtteni. Almabort kezdtünk ott érlelni, és nagyon jó volt, hogy a kazánok mögötti üres térben el lehetett rejtteni. Karácsonyra készültünk a többi orvosokkal, és majdnem 50 litert érleltünk ott. Mikor az első tíz megvolt, Patkány rögtön megkóstolta, és lehívott bennünket a kazánházba egy kis kóstolóra. 1962 utolsó hónapjaiban történt ez, a kubai válság idején. Ez nagyon megijesztett minket, mert tudtunk a készülő amnesztiáról, és nekünk egy válság azt jelentette, hogy az amnesztiára esetleg nem kerül sor.

A válság látható jele az volt, hogy a rab kőműves brigáddal óvóhelyet kezdtek építtetni. A kőművesek a kórház pincéjébe is bevonultak, és ott valamiféle óvóhely ajtót kezdtek építeni. A Patkány őket is megkínálta a borból, és a vamzerek révén az őrség is megtudott valamit. Megindult a nyomozás, és a szóban fogó üveget azonnal megtalálták. A többi ugyan el volt rejtve, de mi megelőzve a nyomozást beöntöttük az összezt a kazánba. De ezt az üveget bűnjelként lefoglalták. A Patkány azzal védekezett, hogy ez egy szörpféle ital, amit ő a meleg ellen használ. A körletparancsnok kijelentette, hogy szakértőket hívat ennek megvizsgálására. Persze az alkohol szaga érződött. Erre mi a laboratóriumban azt tettük, hogy az egyik velünk szimpatizáló őrral kinyitattuk ennek a szobának az ajtaját – ez egy raktárféle helység volt –, az őr néhány percre magára hagyott és mi „citrátot”, tehát citromsavat öntöttünk az üvegbe, és az elvette a forrásban levő bor erejét.

A Patkány nagyon meg volt ijedve, és mondta: – Most ellenem, indul az egész dolog, holott kollektívában voltunk. Mire az egyik orvos így válaszolt: – Édes komám. Kollektívában voltunk, az igaz, de hülye egyedül te voltál, mert azt senki sem mondta neked, hogy az utcán át borkimérést is nyissál a kőművesek részére.

A kubai válságról pedig mindannyian tudtunk, mert addigra már alig volt olyan zárka, ahol ne lett volna rádió. Azoktól a társainktól, akiknek a cellájában pedig világvevő volt már, meghallhattuk a Szabad Európa és más külföldi adók híreit is. Ebben az időben már volt kapcsolatunk kifelé is.

A kubai válság idején már komoly tárgyalások folytak az amnesztiát illetően, mert Kádárék szalonképessé akartak válni az ENSZ-ben, csak az árban nem tudtak megegyezni, mert árucikké vált az amnesztia. Kádárék hajlandóak voltak eleget tenni a folyamatos követelésnek, mert az ENSZ állandóan napirenden tartotta az amnesztiakövetelést, és a részletes listát átnyújtották úgy az orosz, mint a magyar küldöttségnek. Ezen a listán első volt Bibó István, a Nagy Imre-kormány államminisztere, aki a „Harmadik út” című könyvet írta, a második volt Rácz Sándor, az Országos Munkástanács elnöke és a harmadik Kopácsi Sándor, a budapesti rendőr főkapitány, a Politikai Bizottság tagja, a Nagy Imre-kormánynak szintén reprezentánsa – én. Ezt követte még több száz név, amelyről tudtak az ENSZ-ben. U Thant-nak, az ENSZ főtitkárának tervbe vett utazása is csak a politikai foglyok kiengedése után jöhetett létre.

A tárgyalások folytak és a megegyezés január-február környékén született meg. Erről a feleségem is tájékoztatott, akit bizalmasan értesítettek arról, hogy április negyediken kiengedik a politikai foglyokat, utána U Thant Magyarországra látogat. A Szabad Európa mérsékeli hangját, és a nyugatnémet kormány 22 millió dollár gyorssegélyt – hosszú lejáratú kölcsönt ad a magyar kormánynak.

Mi szinte hihetetlennek tartottuk, hogy az ember árucikk legyen, és gyorsan kiszámítottuk, hogy egy darab politikai fogolyért 22 ezer dollárt fizet a nyugatnémet kormány. Viszont félő volt, hogy a kubai válság megtorpedózza nem csak a tárgyalásokat, hanem még háborús válság is van, mert mindkét fél megkötötte magát, és kardcsörtető nyilatkozatok is elhangzottak már.

A feleségem ijedten kereste föl egy jól értesült barátunkat, aki megnyugtatta, emlékeztetve őt 1955-re, amikor az oroszok megkötötték magukat, és nem akarták aláírni a Bécsi Államszerződést, mindig csak ismételve, hogy nyet, nyet, nyet, aztán tíz perccel előbb, hogy kenyértörésre került volna a sor, Molotov váratlanul kijelentette, hogy aláírják a szerződést, és annak értelmében kivonulnak Ausztriából.

Bár volt ennek a szerződésnek egy másik kivonata is, amely szerint három hónapon belül Magyarországról is ki kellett volna vonniuk az orosz csapatokat.

– Emlékezz erre – mondta barátunk feleségemnek – ha keményen fellépnek az oroszokkal szemben, akkor nemhogy háború, de nyelves puszi lesz a dologból.

Ez is történt, és Hruscsov három nap múlva látványosan megette a békát, és kivonta a rakétámaszpontokat. Pedig azelőtt azt mondta, hogy nincsenek is támaszpontok, mert csak az Alekszandra-együttes látogatott Kubába...

Tehát a börtönben is erős óvóhely építkezés folyt, és a raboknál ez óriási izgalmat okozott. Mindenki tudott a készülő amnesztiáról, és a tárgyalások kútba esésétől tartottak. Volt olyan rab is, történetesen egy orvos, aki szinte kategorikusan taglalta, mintha nem is a mi bőrünkéről lett volna szó, hogy szerinte válság esetén a rendszer elsősorban tőlünk akar majd megszabadulni, tehát ne csodálkozzunk rajta, ha tömegesen elintéznak minket.

– Csak az vigasztal – mondta –, hogy bár mindenki egyedül hal meg, de ha egymás kezét fogjuk, talán bajtársakként könnyebb a halált elviselni.

Tény, hogy általában mindenkin a félelem lett úrrá. De azok is féltek, akik a másik oldalon álltak. Az örök beszélgetéséből lehetett látni, hogy féltek, féltették önmagukat meg a családjukat, azon kívül sem bíztak az óvóhelyben, meg a vasablakokban, mondták is, hogy ez az építkezés is olyan, mint halottnak a csók. Még azokban a körökben is általános volt az ijedelem, amelyeket az egész életbeállítottága a hatalomhoz fűzte, még azoknak a szájából sem hallottunk optimista szavakat. Az atomháború veszélye mindenkit fenyegetett. Az ávós tisztek egymás közti beszélgetésében is az aggodalom csengett, nem a magabiztosság. Az általános pusztulás képe lebegett előttük, nem a szovjet fegyverekbe vetett hit.

A Gyűjtőben összebarátkoztam az egyik görög származású magasrendű börtönőr tiszttel. Százados volt, Nikosz Makaraidasznak hívták. Nálam alacsonyabb, zömök, fekete, görögös arcélú, kicsit örmény vonású ember volt. Jól beszélt magyarul, de csak tegezni tudott. Gazdasági tiszt volt. A kórházba járt be rövidhullámú kezelésre. Egyszer azt mondta nekem: – Ismerlek téged. És nem szeretem, ha kommunisták vannak a börtönben.

Csodálattal hallgattam, aztán megkérdeztem: – Miért nem szereted?

– Én még Venizelosz idején, 1938-ban a görög illegális kommunista párt vezetőségi tagja voltam. A Metaxasz-diktatúra idején tartóztattak le, és elvitték az egyik szigetre, ahol az illegális kommunistákat őrizték. Mielőtt a német megszállás bekövetkezett, nekünk már megvolt a szökési tervünk. Egy orosz teherhajóra menekült át a szigetről a görög kommunista párt politikai bizottsága. Engem akkor betegség miatt egy másik szigetre szállítottak, a szökésben nem vehettem részt. Néhány hét múlva a németek megszállták az országot, és az őrseget SS katonák vették át. Nagyon keserves tíz évet húztam le még a börtönben. Megérttem a háború végét, kiszabadultam. Amikor a polgárháborúnak vége volt, és az összeomlás bekövetkezett, Jugoszlávián át kerültem Magyarországra. Itt nyelviskolát végeztem, hogy jobban megszokjam az új hazámat. Az életem nagy tragédiája, hogy én, a kommunista, a börtönnek és az SS-nek köszönhetem, hogy életben maradtam, mert azok a szerencsések, akiket Sztálin kiszabadított, mind elpusztultak egy titkos per folyamán.

Ez a tiszt a kubai válság idején is felkeresett. Ő is meg volt ijedve, de reményét hangoztatta, hogy a józan ész felülkerekedik, és nem lesz háború. Ő egyébként nemcsak napilapot, a Népszabadságot adott nekem, hanem folyóiratokat is, mint például a Pártélet és a Kommunista. Egyetemet végzett ember volt és a helyi görög pártvezetésben is rész vett.

Én mondtam neki, hogy nagyon örülök, hogy megismerhettem, mert eddig a görögöket csak jancsároknak hívtuk, olyan piszkosul viselkedtek az őrszolgálatban. Kétféle típusú szolgálatra osztották be őket. Akik csak alig tudtak egy-két szót magyarul, azokat külső, ú.n. Torony-szolgálatra. Néhányan, akik jobban tudtak magyarul, azok egészen fanatikus gyűlölettel közeledtek a rabokhoz. Ezekkel állandó konfliktusban voltunk, különösen a termelő üzemekben dolgozó görög örökökkel, mert ha fegyelmire került a sor, világos, hogy mindig az őrnek volt igaza. A rabot meg sem hallgatták, a rabnak nem lehet ellenvéleménye, legfeljebb olyan mértékben volt enyhítő a parancsnok döntése, hogy a javasolt tíz napot leszállíthatta öt napra.

Ezeknek nagy többsége a polgárháború bukása, a baloldal veresége után Jugoszlávián át került Magyarországra, és a Dunántúlon egy „Görögfalvát”, és Budapesten egy kolóniát létesítettek számukra.

Ezek egy része igen primitív hegylakó volt, és megtörtént, hogy a villanymelegítővel felgyújtották a házat, vagy tüzet raktak a szoba közepén. Pontos számukat soha nem ismertük, de lehettek úgy 20-25 ezren, családtagokkal együtt. Sokan közülük részt vettek az új ipartelepek és városok építkezésén, pl. Sztálinvárosban is volt egy görög kolónia. Sztálinvárosban napok alatt győzött a forradalom, a hadsereg is rögtön átállt, csak a görög negyedben álltak ellen fegyveresen. Máshol is kivonultak és együttműködtek a szovjet hadsereggel. Ebből adódott később is ez a vadállati gyűlölet, amellyel az '56-osok ellen viseltettek. A nyelvi nehézségek miatt csak a fegyverek nyelvén tudtak beszélni. Egyébként az '56 utáni szovjet intervenció rendkívül kedvező helyzetet teremtett számukra. Ez a börtönszolgálat egyenruhát, ellátást biztosított nekik. Csizma és ököl – ezt értették.

Egyik alkalommal a Gyűjtő börtönkórházában az egyik vasárnap délután, amikor épp zárkán voltunk, és olvasgattunk, nyári idő volt és nézegettünk a temető felé. Vasárnap lévén a temetőben nagyobb volt a látogatottság. A temető felé eső részen, a toronyban volt szolgálatban egy magyarul alig beszélő görög. Észrevette, hogy kifelé nézünk, és rendkívül dühösen kiabálni kezdett: – Suk be ablak! Suk be ablak!

Mi csak nevettünk rajta, de ő dühödten tovább kiabált és mivel nem engedelmeskedtünk, a telefonhoz nyúlt. Kis idő múlva a körletparancsnok, aki a szolgálati szabályzat kis tükre volt, Pali bácsi, egy igazi katonatiszt, benyitott, és kérdezte, hogy miért nem engedelmeskedünk a kapott parancsnak?

– Ki állt az ablak előtt? – kérdi.

– Tisztelettel jelentem, én.

– És miért nem csukta be az ablakot, amikor az őr felszólította?

Mondom, engem nem szólított fel, mert én csak azt hallottam, hogy: – Csuk, csuk... Tisztelettel jelentem, azt hittük, csuklik az illető, még aggódtunk is, nehogy valami baja legyen.

– Ne hülyéskedjenek, hanem csukják be az ablakot!

A börtönön belül egyetlen görög '56-os rab volt, akit 15 évre ítélték, mert részt vett a forradalomban, meg volt néhány görög fiatal, aki nyugatra akart menekülni, ezért disszidálásért ítélték el. A forradalomban részt vett görögöt rendkívül vegyesen kezelték a honfitársai. Egy részük – a legfanatikusabbak – megvetéssel sújtották, a többiek bizonyos elnézéssel, nemzeti szolidaritással kezelték. Egyébként váltig hangoztatta az ártatlanságát, hogy ő nem vett részt semmiben, hogy őt be akarták varrni ebbe a dologba, és nyelvi nehézségek miatt nem tudott védekezni. Együgyűnek tetette magát, holott egy rendkívül ravasz fickó volt. Nyilván arra az oldalra keveredett, ahova a baráti kör, vagy a nője tartozott, a csoportérdek határozta meg a magatartását.

Meg kell említenem még egy börtönőrrel kapcsolatos epizódot. Ez még a váci börtönkórházban, 1960 februárjában történt, amikor is becsempésztett magyar kártyával – ami szintén tiltva volt –, éppen ultipartit játszottunk. Este nyolckor volt zárás, és egy nagyon jó őr volt szolgálatban. Ez még beszélni is lusta volt, ami persze kiválóan predesztinálta börtönőrségre. Mi csak arra kértük, hogy a kutyát rendesen zárja be. Kutyának hívták azt a kallantyút, ami úgy rákattant a zárra. Ugyanis ha nem zárja rá, az a veszély megvolt, hogy nem halljuk meg, ha jön az ellenőrzés. Megígérte, de természetesen nem zárta rá, így nem hallottuk meg, amikor jött az ellenőrzés Pápai főtörzsőrmester, a körletparancsnok személyében. Én éppen osztáson kívül voltam, csak kibicként néztem. Ő persze nagy örömmel csapott le a zsákmányra. Én mondtam neki, hogy ne forszírozza a dolgot, mert Mengele, a kórházparancsnok, rettenetes nagy balhét fog kivenni. De ő csak hajtogatta, hogy ez neki kötelessége, és igenis jelentést fog tenni! Már el is képzeltem, hogy milyen boldogsággal fogja tálalni az ő eredményes nyomozómunkáját.

Dr. Mengele reggelente olyan nyolc-kilenc óra tájban jött be, és hat órákor volt az ébresztő. Mondom az egyik vagánynak – Tóthnak hívták –, akit kiengedtem a zárkából felmosásra, hogy bajban vagyunk, mert elkobozták a kártyánkat, és a corpust el kéne tüntetni, de én nem mehetek be a körletirodára. Ez egy zsebes volt, és azt felelte, hogy ezen ne múljon, őt pakli dohányért megcsinálja. Nem alkudoztunk, és csak a szemével intett egy óra múlva, hogy minden rendben van.

Nyolc órákor bejött a Mengele, a jelentés le volt adva, azonnal hívatta a főtörzsőrmestert. Az kihúzta a fiókot, ahol a corpus volt, de nem találta. Nagy idegesen kihúzta a többi fiókot is, sehol semmi. Azt mondja: – Nem értem, százados úr, tisztelettel, hát én itt őriztem...úristen, a kajám hol van? (Ez ugyan nem volt az alkuban, de mindenesetre Tóth azt is elvitte, egy kicsit túteljesítette a tervet.) Persze így a letolást a főtörzsőrmester kapta, mert corpus, azaz bizonyíték nélkül nem lehetett a dolgot felterjeszteni.

Egyszer ugyanez a Pápai főörzsőrmester magához rendelt, és azt mondta: – Kopácsi, maga egy régi kommunista vezető volt, én szeretnék magától valamit kérdezni. Mondja, hogy megy ez a kolhozosítás, és ez a szövetkezeti dolog? Mert a testvéremnek, a sógoromnak, az apámnak van egy kis földje, és a munkásőrség körülvette az egész falut. Én úgy tudtam eddig, hogy ez egy önkéntes dolog.

Nem akartam elkéséríteni, és azt mondtam, hogy biztosan egyéni túlkapásról van szó.

– Sajnos – azt mondja –, az ángyomnak egyik rokona tegnap felakasztotta magát, mert megverték, vagy csináltak vele valamit.

Még ezek a parasztgyerekek is – akik bennünket őriztek és kiszolgálták a rendszert – belerendültek az eseményekbe. Hát ilyen alapokra épült a rezsimnek a fegyveres ereje is, hogy amikor történt valami, ami a húsukba vágott, tőlünk, például tőlem, a rabtól kérdezte meg, hogy mi ez? Nem mondhattam meg neki, hogy ez a hivatalos vonal, legfeljebb azt, hogy egyéni atrocitás történt. De az őrség elkésereedett hangulatából is azt láttam, hogy mivel akkor az egész őrség ezzel foglalkozott, erről pusmogtak, nem különítették el a börtön és a külvilág problémáit. Ezeket az öröket már nem lehetett azzal a gyűlölettel uszítani a rabokra, amit az államvédelem tőlük megkívánt.

„Add fel, szerencsétlen!”

Egyik alkalommal egy volt Gestapós tiszttel raktak egy zárkába. Wurmbouer Adolfnak hívták. 1945-ben, mint gestapós a háború végén esett francia hadifogságba. Elmondása szerint először a Dosven Buro használta fel az idegenlégióban, szaharai, vagy indokínai területen. Utána az angol intelligencia szervíznek adták át, végül a CIC dobta be Magyarországra. 1955-ben ítélték tizenhat évre kémkedésért. Bécsűjhelyen született, osztrák fiatalemberként került egy csereakcióval Szegedre, ott tanult meg magyarul. Ami furcsa volt nekem, hogy a kémekkel általában nem nagyon vicceltek, és legtöbbször halálos ítéletet kapott, különösen ilyen professzionista esetben, aki már a német kémiszolgálat és kémelhárítástól kezdve a világ valamennyi kém szervezetében teljesített szolgálatot. Az életét, állítólag, az mentette meg – nem tudom, ez igaz-e vagy sem –, hogy van Bernben egy nemzetközi kémbank, egy archívum, ahol a hivatalos, nemzetközileg jegyzett kémeknek van a névsora, és ezeket nemzetközi megegyezés értelmében nem ítélik halálra. És, állítólag, így kapott ő 16 évet.

A forradalom napjaiban kiszabadították, de egy nőügy miatt ott maradt egy vidéki városban, és amikor el akart menekülni, akkor bukott le. Visszavitték a börtönbe, ahol folytatta 16 éves ítéletét. Olyan ember volt, aki egy-egy apróbb sérelemért képes volt majdnem halálra menően éhségstrájkolni. Az egyik alkalommal 27 napig húzta, és még mesterséges táplálással is nehezen tudták megmenteni. Még viccesen meg is jegyeztük, hogy sikerült neki már életében elérnie a súlytalanság állapotát.

Ez a fickó, mint a fasiszta Németország neveltje, egyszer azt mondta nekem a zárkában, hogy: „Na, párttitkár, ahogy megváltozik a helyzet a legújabb gázkemencét veled fogom kipróbálni.”

Teljes lelki nyugalommal feleltem neki: – Idefigyelj, te hülye ürge! Téged a megbízóid legfeljebb lassú tűzön fognak megégetni, amiért te, túlteljesítve minden normát, itt elmondtál róluk. Nem hiszem, hogy mint bukott kém, ezek után túl sokat érnél nekik. Ha Te történetesen amnesztiával szabadulnál is, akkor te nem mész majd a megbízóidhoz, se kemencét építeni, se másmilyen szolgálatot teljesíteni, hanem el fogsz menni a szovjet követségre, és verklis szó mellett fogod a szovjet himnusz énekelni, és politikai menedéket kérni.

Mérgében nekem ugrott és elkezdett verekedni. Nem ez volt az első eset, hogy verekedést kezdeményezett, máskor is, pl. amikor sakkozás közben megvertem, akkor is tettelegességre került a sor. De nem volt különösebb dolog lefogni és legyűrni, mert egy cingár ember volt. De, hogy ebben az esetben mennyire fején találtam a szöveget az is bizonyította, hogy nem egészen egy hónappal ezelőtt megkért, hogy írjam le részére az orosz himnusz szövegét, mert meg akarja tanulni.

– Rendben van – mondtam neki –, de cserébe akkor leírod nekem az Idegen Légió dalának a szövegét.

Le is írta, és mindketten fújtuk a megtanult indulót.

’56-tal kapcsolatosan nagyon sok orvos került börtönbe, mert egy-egy megyében, kerületben, kórházban a legismertebb ember, szimpatikus, a néppel önzetlenül segítő orvos volt. Volt olyan orvos,

akit – mialatt a járásban betegeket látogatott, és gyógyított 1956. októberi – novemberi napokban – távollétében választottak meg a forradalmi bizottság elnökének. Ennek alapján ítélték el több, mint tízévi börtönbüntetésre. Ezek az orvosok teljesítették szolgálatot aztán úgy a váci, mint a Gyűjtő börtönkórházában is. Éppen ezért az orvosi ellátás ebben az időben magas színvonalú volt ezeken a kórházakon belül.

Egyik ilyen érdekes alakja volt a börtönorvosoknak dr. Mészáros Gábor, aki a tatabányai kórháznak volt egyik nőgyógyász főorvosa. Mint mélyen vallásos református ember, nem volt olyan reggel, vagy étkezés, mikor magába szállva, időnként hangosan is ne imádkozott volna. Egy cellában voltam vele, és mi ilyenkor mindig néma tisztelettel hallgattuk. A nyugalom és a derű áradt belőle. Sokat beszélgettünk. Egy egészen más világnézetű, polgári ember volt, aki a háború alatt a kassai kórháznak volt a főorvosa. Semmi köze nem volt a kommunizmushoz, de mélységesen humanista, demokrata ember volt. A család eredetileg lengyel származású volt, mesélte, hogy egyik testvére részt vett a lengyel ellenállási mozgalomban, és amikor az a terület a Szovjetunióhoz tartozott, az oroszok felszólították, hogy működjön velük, ő megtagadta azt, amiért tíz évet volt börtönben.

Csak azt nem értettem, hogy miképp lehet egy anatómiát tanult ember ilyen mélységesen vallásos? Meg is kérdeztem tőle egy alkalommal.

– Tudod fiam – válaszolta –, éppen azért, mert orvos vagyok, nagyon sokszor találkoztam az életben olyan jelenséggel, esettel, amikor csak az isteni csoda segített, és én ennek számos tanújelét láttam. Ezért lett az én hitem ilyen meginghatatlan.

Egy ízben nagyon depressziós hangulatban voltunk a zárkában, és ekkor Gábor bácsi nyugodt, higgadt, emberi bölcsességgel teljes szavai ráztak fel bennünket. Akkor kérdeztem meg tőle: – Gábor bácsi, mi az, ami téged olyan otthonossá tesz ebben a körülményben? Olyan megelégedett vagy, nem látszik rajtad semmi depresszió, semmi kisiklás, ami a mi napjainkban előfordul.

– Édes fiam – válaszolta szerényen –, én beszéltem nektek már az Istenbe vetett hitről. Én meg vagyok arról győződve, hogy az Isten mindenkinek elrendeli, hogy milyen lesz a sorsa. Ha az én Istenem az Ő végtelen bölcsességében azt rendelte számomra, hogy nekem ide kell kerülnöm veletek együtt, akkor valamilyen célja volt ezzel. De – szakította magát félbe – gyere ide az ablakhoz! Neked jó szemed van. Itt van velünk szemben a köztemető, és a kerítésen belül láthatók a sírkövek. Látod ott jobbról a harmadikat?

– Látom, Gábor bátyám.

– El tudod olvasni, mi van ráírva?

– Igen. Az van ráírva, hogy dr. Mészáros Istvánné.

– Ez az én édesanyám. Hát nem az Isten végtelen bölcsessége, hogy amikor kitekintek az ablakon az én drága jó édesanyámnak a sírját, láthatom? Hogy ne lennék boldog, és megelégedett, amikor még a rabságban is a közelében lehetek?

Én csak némán nyeltem egyet, mert nem tudtam mit kezdeni ezzel a hittel. De Gábor bácsi tovább folytatta:

– Fiam, ahogy szavaidból kiveszem te meg vagy győződve, hogy ateista neveltetésed miatt nem hiszel Istenben. De én tudom, hogy te emberi vonásaidban, természetedben, valójában közel állsz az Istenhez, anélkül, hogy tudnál róla. És hidd el, hogy egyszer meg fogod találni, hogy Istennek milyen célja van veled. Egyszer majd kinyilatkoztatja, mert én úgy érzem, hogy Te még gondolataidban és lelkileg is egy nagy változáson fogsz keresztül menni, mert neked még beszélned kell.

Ezt a végtelenül türelmes embert, és aki soha egy csúnya szót nem mondott, csak akkor lehetett kihozni sodrából, amikor néhanapján sakkban megvertem. Olyankor olyan dühös volt, szinte az önérzetében volt megbántva, hogy elszállt tőle néhány zamatot káromkodás is. Miután felállítottuk a figurákat, a partit általában azzal kezdte: – Add fel, szerencsétlen!

Mikor kikerültünk, ő Miskolcra került le orvosnak. Egy alkalommal meglátogattuk. A lánya és annak a férje is szintén orvos volt, és amit nagyon érdekesnek tartottam, hogy a magyar intellektueleknél teljesen szokatlanul hét gyermekük volt. Mindketten mélységesen vallásosak voltak, és az volt a felfogásuk, hogy általában a szegény embereknél van sok gyerek, holott a középosztály, az értelmiségnél kellene sok gyermeknek lenni. Soha nem felejttem el, hogy egy Diósgyőr közelében lévő lakásban hét gyermek nyüzsgött a szobában és mászkált jobbra-balra. Mint később hallottam, a Nők Lapjában egy cikk is megjelent róluk, miután kérelmüket egy mikrobuszra elutasították, arra hivatkozva, hogy az

csak egy vállalatnak jár. Gábor bácsi azzal érvelt, hogy a társadalom mikromodellje a család, és emiatt nekik jár egy mikrobusz. Ki is utaltak erre nekik egyet.

Egy másik ilyen intellektuális alak a régi úri Magyarországnak volt reprezentánsa. '56-tal kapcsolatban került be. Dr. Lukács Elemérnek hívták. Egy Sorbonban végzett, európai műveltségű, rendkívül konzervatív ember volt. Már elmúlt hatvan éves, és bár nézeteivel nem értettem egyet, tudása miatt rendkívül tiszteltem. Óriási irodalmi és általános műveltsége, és remek előadó készsége volt. Híres volt arról is többek között, hogy tenyéből tudott jósolni – állítólag a Sorbonon ezt a tantárgyat, mint kiromanciát is tanították. Foglalkozott ezen kívül még freudi álomfejtéssel is. Egy alkalommal nekem csinált tenyérelemzést.

– Nehogy azt hidd – mondta –, hogy miután te innen kiszabadulsz, a rendszer valaha is meg fog neked bocsátani! Te elindultál egy úton, és még mindig hordod a hátadon puttonyként azt az eszmét, amely gyermekkorod álomvilága volt. De ezt előbb-utóbb le fogod vetni, és meg fogod találni, amit talán ma még lehetetlennek tartasz. A te kommunista világod a humanizmusban fog feloldódni, és nem ezen a kontinensen fogod befejezni az életedet.

Én akkor ezen a jóslaton egy nagyot nevettem, bár utóbb megtudtam, hogy a feleségem is fordult ezekben az időkben egy jósnőhöz. Ez egy elég hétköznapi dolog volt, hogy a börtönkörülmények között, akármilyen materialista gondolkodású is egy ember, de a csodavárásban és a rettegésben eljutnak odáig a hozzátartozók is, hogy higgyenek az ezoterikus hókusz-pókuszokban is. Tény, hogy a jósnő is ugyanezt mondta neki, hogy kiszabadulásom után tengeren túlra fogunk menni.

Szabadulásom után találkoztam vele, semmiféle nyugdíjat nem kapott, mert mint reakciós elem még a Rákosi időben is börtönben volt.

Amikor a Róka-féle brigádban dolgoztam a cipészüzemben, volt alkalmam megismerkedni egy Varga nevezetű horthysta kémelhárító tiszttel. Nagyon érdekes történetet mesélt el a német megszállás idejéről. A német vezérkar, a megszállás után követelte a magyaroktól, hogy az angol és amerikai repülőtiszteket, akik itt voltak hadifogságban, adják ki nekik. Volt köztük egy angol gróf is, aki az ifjú Horthynak volt valamilyen vadász cimborája. A Gestapo követelésének nem lehetett ellenállni, így került sorra, hogy a Gestapo és az SS tisztek a hadifoglyokat átvették, és Budapestről Szentendrén keresztül szállították volna őket tovább. A magyar vezérkar azonban kiadott egy parancsot, amelynek értelmében magyar tisztek, német egyenruhába öltözve megállították a konvojt, és mire az SS-ek észhez tértek az egész galerit lekasabolták, és a foglyokat kiszabadítva egy rejtékhelyre vitték őket.

Ez a Varga, mielőtt a kémelhárításhoz került, egyetemistát végzett, és antropológiát is tanult. Egyik alkalommal megkérdezte tőlem, hogy készíthet-e rajtam is egy ilyen vizsgálatot, amikor is a koponya alkatából és a dudoraiból ki lehet valakiről következtetni, hogy milyen karaktere van. Persze bele egyeztem, mert nagyon kíváncsi voltam, hogy hogyan is zajlik le egy ilyen vizsgálat. Végig tapogatta a fejemet, és közben néhány jellemző tulajdonságot mondott el rólam, pl. hogy „bajtársias, társai mellett kiáll”, és végső következtetésként kinyilvánította, hogy „ne féljetelek tőle, nem vamzer, bármit is beszélhettek előtte, nem fog elárulni benneteket.”

Többek között ennek is köszönhettem, hogy a vagányok, no meg az a jó néhány egyén, akik háborús bűncselekményért ültek, akik a volt kommunista rendőrtiszttel eleve rendkívül bizalmatlanok voltak, maguk közé fogadtak engem.

Úgy 1961-62 táján a Gyűjtőfogházban megengedték, hogy a politikai rabok felállítsanak egy önképzőkört. Ezen belül verseket, színdarabokat, és zeneszámokat adhattak elő. Ebben főleg olyanok vettek részt, akik a magánéletükben is folytattak irodalmi tevékenységet, mint pl. Fekete Sándor, és Gáli Jóska. Érthető, hogy az egész börtön óriási izgalommal várta az előadást. 1962 őszén volt megtartva az első előadás, két hétig, folyamatosan, egy közepes méretű teremben. Míg a kórházban voltunk, majd kétnaponként mentünk be az előadásra, részben jutalomból, valamelyik nővér elvitt bennünket. De minden alkalom óriási élmény volt számunkra. Az egyik alkalom a „Piros Bugyelláris” című darab, a másik pedig egy szovjet tárgyú egyfelvonásos vígjáték volt. A kosztümös darabnak óriási sikere volt, az egyik női szerepet egy szintén Rácz Sándor nevű, egy nagyon jóképű, lányos képű egyetemista játszotta, olyan átéléssel, hogy szerintünk jobb volt, mintha egy igazi nő lett volna. A zenekar is felejthetetlen élmény volt számunkra.

A negyedik, vagy ötödik előadásnál tartottak, amikor mellém, a fapadra került egy volt horthysta alezredes, akit nem sokkal előtte hoztak át Márianosztráról a Gyűjtőbe. Márianosztrán az osztály-

idegen elemek ültek, és ekkoriban oszlatták fel ezt a börtönt. A Gyűjtőben a beszéd mód és a koszt is emberibb volt, és már ez egyedül is megrendítette ezeket az embereket. De ezen a napon, mellettem ülve a fapadon, ez az ember szinte tátott szájjal nézte az előadást, és amikor megszólalt a rabzenekar, ennek az embernek kigördült a szeméből a könny és átszellemült arccal, zokogva hallgatta végig Eszmeralda keringőjét. Elmondásaiból kiderült, hogy milyen megfélemlített emberek voltak, alig mertek az első időkben beszélni azokról a szörnyűségekről, amelyek az osztályidegen börtönökben uralkodott. Ez az osztályidegen börtön még lényegében őrizte az ÁVH-s börtönöknek a Rákosi időkben lévő szellemét. Az ébresztőjük és takarodójuk korábban volt, ordítással. Időnként fegyelmi kiválasztott alanyokat – anélkül, hogy fegyelmi vétségeket követtek volna el – bevitték egy külön zárkába, ahol hatalmas mézároslegénynek kinéző örök gumibottal félholtra verték őket. Ez a fegyelmezési forma szinte mindennapos jelenség volt. Az örökös félelem, hogy ebbe akárki, akármikor bekerülhet, mert ez csak kiválasztás kérdése, hogy mikor kire kerül a sor, nem egyet közülük az örületbe is sodort. Ezeket az embereket, akik onnan érkeztek még sokáig fel lehetett ismerni a testtartásukról, az alázatos görnyedtségükről.

Földes Péterrel is a börtönben ismerkedtem meg. Ő tizenkét évet kapott kémkedésért. Péter a második világháború alatt Párizsban élt, és Pierre néven részt vett a kommunista ellenállási mozgalomban. A Gestapó elfogta, de mivel „nagy hal” volt, nem végezték ki. 1943-ban egy sikertelen szökési kísérlet után egy légiriadó alatt sikerült megszöknie, és újból csatlakoznia ellenálló bajtársaihoz. A háború után hazament Magyarországra. Az 1956-os események után találkozott a francia követség kultúrattaséjával, akivel kapcsolata volt a háború alatt, mint a De Gallé-féle mozgalom összekötő-tisztje. Neki mondott el részleteket Nagy Imre elhurcolásáról és a terrorról. Az attasé jelentette az információt feletteseinek – a hitelesség kedvéért a hírforrást is megnevezve. A II. Bureau-ba beépült kommunista ügynök ezt az adatot eljuttatta az oroszokhoz, és ezen keresztül az ÁVH is megkapta. Földest letartóztatták. Hiába tagadott mindent, a bizonyíték alapján 12 évre ítélték. Kémkedésre az 1963-as amnesztia nem vonatkozott, és így csak hosszú évek múlva szabadult.

1962-ben több orvos is szabadult egyéni kegyelemmel. Így maradt pl. a Gyűjtő kórháza is felelős laboráns orvos nélkül. Egyik nap hozzám lép az egyik görög orvos, és közli velem:

– Kopácsi, mától te fogsz lenni laboráns doktor.

Én élénken tiltakoztam, hogy azt nem lehet, mert nekem nincs orvosi diplomám.

– Te végeztél egyetemet, nem? – válaszol az orvos.

– Jelenetem alássan, végeztem, de csak jogi karon, és még azt sem sikerült teljesen befejeznem.

– Te vagy itt szabotálni engem? – kérdi fenyegetően az orvos.

Dr. Klébert Marci, civilben fogorvos, az immár majdnem egyetlen raborvos ragadta meg a karomat. Arrébb húzott és mélyen a szemembe nézve tagolta:

– Sándor, ne bolondozz! Most miért kell neked, hogy az ötödik pofon után valljad be doktori mivoltodat? – Ezek után lettem én a Gyűjtő fogház kórházának kiemelt laboratóriumi főorvosa.

1963. március 25-én, csaknem hétévi rabság után lépem át a börtönkaput a parlamenti választásra készülő olasz TV riportere kameráinak kereszttüzébe. A szabadulók első csoportjával engedtek ki, humán meggondolásból, hogy részt vehessek édesapám temetésén, akinek a szíve pár órával szabadulásom előtt szűnt meg dobogni. Fogságom óta ez volt az ötödik szívtrombózis. Ez idő alatt egy ízben láthattuk egymást, ezt a beszélőt is Fazekas százados már az első percekben megszakította. Soha többé nem találkoztunk már az életben.

KOPÁCSI SÁNDOR

(Miskolc, 1922 – Toronto, 2001)

Szülvárosában végezte iskoláit, a négy évi reálgimnáziumot és a fémipari szakközépiskolát. Édesapja nyomdokain haladt, aki vasesztergályosként dolgozott, a Tanácsköztársaság idején vörös-katona, majd a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja volt. Kopácsi Sándor 1940 és 1945 között a Dimávac-ban dolgozott esztergályosként, belépett a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetébe, és a miskolci SZDP szervezet egyik vezetőségi tagjaként munkálkodott. A II. világháborúban, az antifasiszta ellenállásban fegyveresen is részt vett a helyben szerveződött MOKAN-egységben, melynek tagjait a háború befejezte után, 1945 januárjában automatikusan besorolták az új rendőrség kötelékébe. Belépett a Kommunista Pártba, és még ebben az évben tiszti rendfokozatot szerzett. Pártfőiskola elvégzése után 1952-ben kinevezték Budapest rendőr-

főkapitányává, az 1956-os forradalom is ezen a poszton találta. 1956. november 1-jén a Kilián laktanyában választották a Nemzetőrség parancsnokának, Király Bélának a helyettesévé. Önmagát „nemzeti kommunistaként” határozta meg, legfőbb értéknek az embert tartotta. Nagy Imre miniszterelnök híveként az erőszakmentes problémamegoldást preferálta minden helyzetben. 1956. november 5-én Szerov tábornok tartóztatta le, majd négy napot a szovjet követség börtönné alakított alagorában töltött, válogatott kínzások közepette. A Nagy Imre-per életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt hatodrendű vádlottja volt. 1958-ban (két év magánzárka után) Vásárhelyi Miklóssal került egy cellába a Gyűjtő Kisfogházban, 1959 májusától a váci börtönben együtt raboskodott Bibó Istvánnal, Rácz Sándorral, Tildy Zoltánnal és a forradalom sok más elítéltjével. 1963 márciusában amnesztiával szabadult, és egyszerű munkásként dolgozott hosszú évekig, mert ugyan megszerezte jogi diplomáját, de ezen a pályán nem kaphatott állást. 1975-ben egyetlen leánygyermeké után vándorolt ki Magyarországról Kanadába, ahol haláláig szintén kétkezi munkásként dolgozott és élt. 1989-ben a Világ Igaza kitüntetésben részesítették a II. világháború alatti embermentő érdemeiért. Ugyancsak '89-ben a rendszerváltás kapcsán Magyarországra hazatérve Nagy Imre miniszterelnök sírjánál mondott búcsúbeszédet. Ezután gyakran látogatott haza, és aktívan részt vállalt a közéletben, bár a pártpolitikától távol tartotta magát. (A Történelmi Igazságtételi Bizottság, a Nagy Imre Társaság és az Országos Polgárőr Szövetség vezetőségeiben munkálkodott.) Rendfokozatát visszakapta és vezérőrnaggyá léptették elő, számos állami kitüntetésben részesült. 2000-ben visszaköltözött Kanadába gyermeke és unokái körébe, ahol 2001 márciusában, Torontóban érte a halál.

2011. Budapest